ONRECHTMATIGE DAAD EN SCHADELOOSSTELLING NAAR BELGISCH INTERNATIONAAL PRIVAATRECHT

door

Luc SCHUERMANS
Advocaat
Docent aan de universiteit te Antwerpen

Paula LAVRYSEN-VAN EUPEN
Advocaat

1. Deze bijdrage beoogt de actuele toepassing van de *lex loci delicti* regel naar aanleiding van verkeersongevallen met internationale binding naar Belgisch recht te onderzoeken.
Onder verkeersongeval met internationale binding verstaan wij een verkeersongeval in omstandigheden waarvan minstens één behoort tot een andere rechtsorde dan deze waarin de gevatte rechter zetelt. Deze omstandigheden kunnen zijn: de plaats van het ongeval, de nationaliteit, de woonplaats of de verblijfplaats van de aansprakelijke en geledeerde partijen, het land van inschrijving van het voertuig, de op het verzekeringscontract toepasselijke wet.
Ook zullen enkele andere daarmede verband houdende problemen aangeraakt worden zoals het gezag van gewijsde van het buitenlandse strafvonnis, de verjaring, de rechtstreekse vordering van de geledeerde, de subrogatie en het verhaalsrecht van de verzekeraar.

Afdeling 1

BEKNOPT OVERZICHT VAN DE RECHTSLEER

2. In de eerste helft van de twintigste eeuw werd vrijwel algemeen de *lex loci delicti* regel toegepast als de onbetwiste en vanzelfsprekende verwijzingsregel voor de onrechtmatige daad met internationale binding (1).
In de internationale doctrine van de vijftiger jaren is verzet gerezen tegen deze klassiek geworden verwijzingsregel. De uitbreiding van het internationaal verkeer na de tweede wereldoorlog, gekoppeld aan het langzaam duidelijker wordend besef van onbillijkheden die ontstaan bij het louter mechanisch toepassen van de *lex loci delicti* regel, bracht enkele auteurs ertoe de traditionele regel in vraag te stellen.
Baanbrekend in dit opzicht waren de publicaties van Morris die een

(1) DE VOS, L., *Le problème des conflits de lois*, 1946, dl. II, nr. 715. — POULLET, P., *Manuel de droit international privé*, 1947, nr. 317.

radicale breuk met de *lex loci delicti* regel voorstond om aldus tot een meer maatschappelijk bevredigende oplossing te komen voor bepaalde onrechtmatige daden met internationale binding. Aan elk concreet geval wilde Morris een eigen recht vastknopen (1).
Van een minder radicale aanpak getuigt de leer van auteurs zoals Binder in Duitsland (1955) (2), Bourel in Frankrijk (1961) (3) en Strömholm in Zweden (1961) (4), die de *lex loci delicti* regel in principe behouden doch door het opstellen van een reeks uitzonderingsgevallen aan bepaalde uit deze regel voortvloeiende onbillijkheden willen verhelpen. Het herdenken van gans deze problematiek is in de Verenigde Staten het werk geweest van auteurs zoals Cavers, Currie, Ehrenzweig en Reese (5).
Gelijktijdig met deze ontwikkeling in het buitenland is de Belgische doctrine gehecht gebleven aan de ongenuanceerde toepassing van de *lex loci delicti* regel (6).
Waar de oudere doctrine (7) in België het standpunt huldigde dat de „maatschappelijke orde" verstoord was op de plaats waar de onrechtmatige daad gesteld was, zodat het recht van deze plaats ook de gevolgen van de onrechtmatige daad diende te beheersen, leidde o.m. de leer van Vander Elst over artikel 3 B.W. en de vastknoping van de onrechtmatige daad met internationale binding aan de „politiewetten" tot een multilaterale interpretatie van artikel 3 B.W. (8). Deze principes werden in 1957 door het hof van cassatie gehuldigd (9).
Als eersten hebben de professoren Rigaux en van Hecke bij ons nochtans gewezen op de ongelukkige effecten van een al te strakke toepassing van het *lex loci delicti* principe (10).

(1) MORRIS, J., *The Proper Law of a Tort, Harvard Law Review*, 1951, dl. 64, blz. 881.
(2) BINDER, *Zur Auflockerung des Deliktsstatuts, Rabels Zeitschrift*, 1955, dl. 20, blz. 401.
(3) BOUREL, *Les conflits de lois en matière d'obligations extra-contractuelles*, 1961, blz. 45.
(4) STRÖMHOLM S., *Torts in the Conflict of Laws*, 1961, blz. 37.
(5) CAVERS, CURRIE, EHRENZWEIG, REESE e.a. *Comments on Babcock v. Jackson, A Recent Development in Conflict of Laws, Columbia Law Review*, 1963, dl. 63, blz. 1212-1257; — meer algemeen : CAVERS, *The Choice of Law Process*, 1965, blz. 139; — CURRIE, *Essays on the Conflict of Laws*, 1963, blz. 721; — EHRENZWEIG, *A Treatise on the Conflict of Laws*, 1962, blz. 596; — REESE, *Discussion of major areas of choice of law, Rec. des Cours*, 1964, dl. 111, blz. 386-416.
(6) GRAULICH P., *Principes de droit international privé*, 1961, nr. 41. — VANDER ELST, R., *Les lois de police et de sûreté*, 1963, dl. II, nr. 74.
(7) zie o.m. : LAURENT F., *Le droit civil international*, 1881, dl. VIII, nr. 9-10.
(8) VANDER ELST, R., *Les lois de police et de sûreté*, 1957, dl. I. blz. 47 en 85; — zie ook RIGAUX F., *Droit International Privé*, 1968, nr. 423.
(9) Cass. 17 mei 1957, *Pas.*, 1957, I, 1111; *R.C.J.B.*, 1957, 192 + noot VANDER ELST; *R.W.*, 1957-1958, 1093.
(10) RIGAUX, F., *o.c.*, nr. 428; — RIGAUX, F., en VAN HECKE, G., *Examen de jurisprudence* 1961-64, *R.C.J.B.*, 1965, blz. 365 en *R.C.J.B.*, 1970, blz. 306.

DE LEX LOCI DELICTI COMMISSI REGEL IN DE RECHTSPRAAK

§ 1. Fout en schade

3. Bij de beoordeling van een onrechtmatige daad met internationale binding pasten de Belgische hoven en rechtbanken vóór 1957 bijna onverdeeld het *lex loci delicti commissi* principe toe. Het hof van cassatie ontzegde zich het toezicht op de toepassing van het vreemde recht dat als een „feit" werd beschouwd en door partijen moest bewezen worden. Het hof stelde zich immers op het standpunt dat de schending van ongeschreven regels van internationaal privaatrecht geen aanleiding kon geven tot verbreking (1).
Artikel 3 B.W. werd door het hof geïnterpreteerd als een beschikking van intern recht houdende dat politie- en veiligheidswetten verplichtend zijn voor hen die het nationale grondgebied bewonen. In deze omstandigheden kon het hof van cassatie in het arrest van 26 november 1908 een voorziening verwerpen tegen een arrest van het hof van beroep te Brussel waarbij een Belg die in Duitsland het slachtoffer was geweest van een onrechtmatige daad, waarvoor een andere Belg aansprakelijk was, vergoed werd naar Belgisch recht (2).
Het hof stelde zelfs, dat indien artikel 1382 e.v. B.W. als politie- en veiligheidswetten moesten beschouwd worden, de Belgische rechter niets anders kon doen dan de *lex fori* toe te passen.

4. Deze strikt unilaterale interpretatie van „politiewetten" uit het eerste lid van artikel 3 B.W. werd in 1957 verlaten (3).
Een fundamentele ommekeer vond inderdaad plaats toen het hof van cassatie op 17 mei 1957 in Verenigde Kamers een arrest velde waarbij het aan artikel 3, lid 1 B.W. een multilaterale interpretatie gaf. Voortaan zou artikel 3, lid 1 B.W. aanzien worden als een „geschreven" regel van internationaal privaatrecht zodat de toepassing ervan door de feitenrechter aan het toezicht van het hof van cassatie werd onderworpen (4).

(1) zie meer algemeen hierover: VANDER ELST, R., *Les lois de police et de sûreté*, 1963, vol. II, nr. 70; — Zie ook *R.P.D.B.*, Compl. II, Tw. Conflit de lois nr. 97.

(2) Brussel, 3 jan. 1908, *Pas.*, 1908, II, 241; *Pand. pér.* 1909, nr 32; — Cass., 26 nov. 1908, *Pas.*, 1909, I, 256; *Pand pér.*, 1910, nr. 84.

(3) VANDER ELST R., in noot onder Cass., 17 mei 1957, *R.C.J.B.*, 1957, 192. — RIGAUX, F., *Droit International Privé*, 1968, nr. 423.

(4) zie ook : DE GRYSE, L., *De toepassing van het buitenlands recht door de nationale rechter*, 1966, blz. 62-63.

De feiten aan de grondslag van dit arrest kunnen kort als volgt samengevat : twee personen, beiden van Belgische nationaliteit, namen deel aan een autorally waarvan het traject zowel over Belgisch als Nederlands grondgebied liep. De bijrijder werd gedood in een ongeval te Vaals (Nederland). Het ongeval was te wijten aan het slecht functioneren van de remmen en aan de rijwijze van de bestuurster. De weduwe van het slachtoffer stelde een vordering tot schadeloosstelling in tegen de bestuurster van de wagen, op grond van artikel 1384 B.W. en 1382 B.W. Aanlegster was inderdaad van oordeel dat de bestuurster met een wagen had gereden die kennelijk gebreken vertoonde en dat er bovendien ook fouten waren begaan bij het besturen van dit voertuig (te hoge snelheid, verlies van controle over het voertuig, blijven rijden met een voertuig waarvan de bestuurster de gebreken kende). Zij begrootte haar schade conform Belgische normen.

Het hof van Luik paste Nederlands recht toe (art. 1403 Nederlands B.W.) in de mate waarin de eis op artikel 1384 B.W. gesteund was (1). De vordering ex artikel 1384 B.W. (art. 1403 Nederlands B.W.) werd inderdaad door het hof gekwalificeerd als een vordering uit onrechtmatige daad en niet als een burgerlijke vordering (*action civile*), gesteund op een misdrijf.

In de mate waarin de eis echter op artikel 1382 B.W. steunde en waarvoor *in casu* een mogelijke strafvordering kon worden ingeleid in België, was het hof van Luik van oordeel dat deze diende geappreciëerd conform de *lex fori* die trouwens ook de *strafvordering* zou hebben beheerst. Een dergelijke ondergeschiktheid van de burgerlijke vordering aan de publieke vordering werd reeds voorgestaan door Procureur-Generaal Janssens in zijn conclusies voor het cassatiearrest van 26 november 1908 (2).

Het hof van cassatie verbrak het arrest uitgezonderd in zoverre het hof van Luik de aansprakelijkheid van de bestuurster voor het gebrekkig voertuig onder haar bewaking naar Nederlands recht had beoordeeld. Het hof oordeelde zodoende dat het principe van de *lex loci delicti commissi* toepassing dient te vinden bij de beoordeling van een in het buitenland gestelde onrechtmatige daad.

De door het hof gevolgde redenering kan kort in herinnering worden gebracht :

– artikel 3, lid 1 B.W. legt een regel van internationaal privaatrecht vast en verklaart de politiewetten van een staat toepasselijk op de op het grondgebied van die staat begane feiten, ongeacht de nationaliteit van

(1) Luik, 10 juli 1956, *J.T.*, 1956, 683 met noot VANDER ELST.

(2) Cass., 26 nov. 1908, *Pas.*, 1909, I, 256, *Pand. pér.*, 1910, nr. 84.

de dader. De regels in verband met de burgerlijke aansprakelijkheid zijn politiewetten in de zin van artikel 3 B.W. en dus moet de Belgische rechter op een in het buitenland gepleegde onrechtmatige daad de *lex loci delicti commissi* toepassen.
Verder werd in het arrest van 1957, en dit overeenkomstig de conclusies van Procureur-Generaal Hayoit de Termicourt, een eigen en onafhankelijk statuut toegekend aan de burgerlijke vordering, gescheiden van de publieke vordering. Op de burgerlijke vordering, aldus het arrest van 1957, is de *lex loci delicti commissi* van toepassing zelfs indien de publieke vordering in België zou kunnen uitgeoefend worden (1).
Het cassatiearrest van 1957 legt de draagkracht van het *lex loci delicti commissi* beginsel in zeer ruime bewoordingen vast. Voortaan worden niet enkel de onrechtmatigheidsvraag doch ook de omvang en de herstelwijze van de schade naar het recht van de plaats van het ongeval beoordeeld. Latere rechtspraak heeft zich gehouden aan deze rigiede richtlijn. Een treffende illustratie is het arrest van het hof van beroep te Gent dat de onrechtmatige daad, waarbij twee Belgische minderjarigen verdronken tijdens een door een jeugdbeweging georganiseerde uitstap naar Nederland, algeheel in Nederland localiseert. Zoals de eerste rechter het reeds had gedaan, werd vastgesteld dat de Nederlandse wet (*in casu* art. 1406 Nederlands B.W.) de toekenning van de door de ouders van de slachtoffers gevorderde morele schadeloosstelling niet toeliet en evenmin een inkomstenvergoeding kon worden toegekend omdat zij door de arbeid van hun kinderen niet werden onderhouden (2).

5. Deze uiteraard voor de benadeelden minder gunstige uitspraak werd met gemengde gevoelens onthaald. Auteurs zoals F. Rigaux en G. van Hecke betreurden ondermeer dat aan het onbillijke van deze uitspraak niet was verholpen geweest door beroep te doen op het rechtssfeercriterium uit het artikel 18 van het Benelux-ontwerp Eenvormige Wet inzake internationaal privaatrecht (3).
Dit artikel zou *in casu* toepassing van Belgisch recht aangeprezen hebben. Bovendien zou de Nederlandse rechter wellicht zelf een

(1) Cass., 17 mei 1957, *Pas.*, 1957, I, 1117-1118.
(2) Rb. Gent, 30 juni 1960, *R.W.*, 1962-1963, 848; — Gent, 19 juni 1962, *R.W.*, 1962-1963, 845 met noot BOUCKAERT F., op beide uitspraken, 850.
(3) RIGAUX, F., en VAN HECKE, G., *Examen de jurisprudence* 1961-1964, *R.C.J.B.*, 1965, 365; — Zie verder nog: BOUCKAERT, (noot *R.W.*, 1962-1963, 850) was voorstander van het inroepen van de exceptie van internationale openbare orde; zie kritiek hierop van: RIGAUX en VAN HECKE, *R.C.J.B.*, 1965, blz. 365. Over de Benelux Eenvormige Wet: zie verder nr. 31-32.

beroep hebben gedaan op een toepassing van artikel 18 *E.W.* bij de behandeling van deze zaak, zoals o.m. rond hetzelfde tijdstip tot uiting kwam in een vonnis van de arrondissementsrechtbank van Breda waarbij, naar aanleiding van een aanrijding tussen twee Belgen in Nederland de Nederlandse rechter een eis tot schadeloosstelling naar Belgisch recht begrootte. Zodoende kende de Nederlandse rechter aan de benadeelde een integrale vergoeding toe. Hiervoor beriep hij zich op de redenering dat „de gevolgen van de onrechtmatige daad geheel behoren tot de Belgische rechtssfeer" gezien beide partijen in Antwerpen woonachtige Belgen waren (1).
Dit rechtssfeercriterium was vermoedelijk gegrepen uit de bewoordingen van artikel 18 E.W. en het is dan ook opmerkelijk hoe de Nederlandse rechter vooruitliep op de nog niet in werking getreden Eenvormige Beneluxwet en meteen tot een redelijke en billijke oplossin kwam voor de rechtsonderhorigen.
Dat het progressieve standpunt ter zake van de Nederlandse rechter fel contrasteerde met de in België overheersende tendens, moge blijken uit het vonnis dat rond hetzelfde tijdstip gewezen werd door de burgerlijke rechtbank te Antwerpen (2). In deze zaak weigerde de rechtbank toepassing van Nederlands recht in een aanrijding tussen twee Nederlanders in België.
Dit verschil in de jurisprudentiële benadering leidde tot het zonderlinge gevolg dat benadeelde Belgische rechtsonderhorigen er alle belang bij hadden — en wellicht nog belang kunnen hebben — in Nederland schadevergoeding te vorderen van aansprakelijke landgenoten telkens een ongeval in Nederland plaatsvindt.
Dergelijke toestanden moeten noodzakelijk leiden tot „*forum shopping*".

6. Aan versoepeling van de strakke toepassing van het *lex loci delicti commissi* beginsel werd duidelijk niet gedacht toen het hof van cassatie in 1962 de ingeslagen weg resoluut vervolgde en de verwijzingsregel in artikel 3 B.W. tot de aansprakelijkheidsbeperking uitbreidde.
Waar het hof van beroep te Brussel in een arrest van 13 april 1961 (3) had gesteld dat de aansprakelijkheid van een Finse reder uit hoofde van een aanvaring met een Nederlands schip in de Nederlandse territoriale wateren, niet diende beoordeeld naar Nederlands recht, doch wel volgens de eigen nationale Finse wet (wet van de vlaggestaat), was het

(1) Arr. Rb. Breda, 2 oktober 1962, *R.W.* 1962-63, 1794. Over de anticipatieve toepassing van de E.W. door de Nederlandse rechter : zie verder hierover nr. 22 en 32.
(2) Rb. Antwerpen, 4 april 1963, *R.W.* 1963-1964, 51.
(3) Brussel, 13 april 1961, *R.W.*, 1962-1963, 1202 met noot E.B.

hof van cassatie bij de verbreking van dit arrest op 23 november 1962 van oordeel dat ook zulke aansprakelijkheidsbeperking onder de *lex loci delicti commissi* viel, aangezien deze beperking „de wijze en de omvang van de vergoeding betreft" (1).
In hetzelfde arrest stelde het hof dat ook deze verwijzingsregel toepassing vindt niet alleen op aansprakelijkheid voor eigen daden, maar ook voor schade toegebracht door personen voor wie men moet instaan en voor zaken die men onder zijn bewaring heeft.
In een arrest van 27 november 1964 werd, bij een aanvaring in de Nederlandse territoriale wateren, de toepasselijkheid van de *lex loci delicti commissi* als verwijzingsregel nogmaals door het hof van cassatie bevestigd en werd aangenomen dat het bestaan van enige exceptie in verband met de aansprakelijkheid diende geleverd conform de bewijsregels van het Nederlands burgerlijk wetboek (2). Nadat het cassatieberoep tegen het „tussenarrest" verworpen was, sloot het hof van beroep te Brussel zich aan bij de cassatierechtspraak van 1962 inzake aansprakelijkheidsbeperking en paste *in casu* Nederlands recht toe (3).
In een soortgelijke zaak besliste het hof van beroep te Gent in dezelfde zin (4). De rechtbank van koophandel van Oostende had reeds vroeger de gelegenheid gehad zich uit te spreken over het probleem van de beperking van aansprakelijkheid en was dezelfde richting uitgegaan als het hof van cassatie. In dit laatste geval stelde de rechtbank dat de eigenaar van een Belgische vissersloep de Belgische wet m.b.t. de aansprakelijkheidsbeperking niet kon inroepen bij een aanvaring in de Duitse territoriale wateren (5).

7. In sommige recent gepubliceerde uitspraken wordt door de feitenrechters gepoogd aan de vaak nadelige en onbillijke gevolgen van deze strakke verwijzingsregel te ontkomen, zonder evenwel te moeten tornen aan het beginsel.
Zo besliste de burgerlijke rechtbank te Turnhout op 17 februari 1971 (6): „dat inderdaad overeenkomstig een constante Belgische

(1) Cass., 23 nov. 1962, *Pas.*, 1963, I, 374; *R.C.J.B.* 1963, 223 met noot RIGAUX F.; *R.W.* 1962-1963, 1197; — Zie ook nog: BOUCKAERT, F., *Het stoomvaartmaatschappij-arrest en de lex loci delicti als verwijzingsregel voor de burgerlijke aansprakelijkheid*, *R.W.*, 1963-1964, 753.
(2) Cass., 27 nov. 1964, *R.C.J.B.*, 1966, 98 met noot RIGAUX; *R.W.*, 1964-1965, 1681.
(3) Brussel, 26 febr. 1965, *R.G.A.R.*, 1965, 7441.
(4) Gent, 3 februari 1964, *Jur. Port Anv.*, 1964, 337.
(5) Hrb. Oostende, 18 april 1961, *Jur. Port* Anv., 1961, 207.
(6) Rb. Turnhout, 17 febr. 1971, *R.G.A.R.* 1971, 8690; — Zie ook nog in zelfde zin: Rb. Antwerpen, 2e bis kamer, 19 juni 1969 in zake Mertens e.a./general Accident (onuitgegeven).

rechtspraak en rechtsleer, in dusdanig geval krachtens artikel 3, 1ste lid B.W. toepassing dient te geschieden van de *lex loci delicti commissi*, betrekkelijk de beoordeling zowel van de onrechtmatige daad en de verantwoordelijkheid als van de schade en schadeloosstelling; dat in Nederlands recht de feitenrechter eveneens souverein de bestanddelen en omvang der schade uit onrechtmatige daad appreciëert en vrijblijft de meest passende en doeltreffende herstelwijze aan te wenden, mits uiteraard onthouding van schending van enigerlei schikking van dwingend recht; dat in werkelijkheid verweerders verwijzen naar zekere door de Nederlandse rechtspraak aanvaarde normen dewelke zelfs op intern gebied *in se* nog geen algemeen bindend karakter vertonen en wel toelaten beraming naar aard en omvang der bedoelde schade in elk specifiek geval naar behoren te doen; dat dienvolgens de becijfering hiernavolgend gedaan der schade van onderscheidenlijk eisende partijen principieel niet strijdig is met de Nederlandse openbare orde en evenmin onverenigbaar is met de Nederlandse rechtspraak in kwestieuze materie."

In casu was de benadeelde partij van Belgische nationaliteit. Als passagier in het voertuig van zijn broer, die eveneens van Belgische nationaliteit was, had de benadeelde partij de vordering tot schadeloosstelling zowel tegen haar broer als tegen een andere in het ongeval betrokken Nederlandse bestuurder ingeleid. De vordering werd alleen toegewezen tegen de Nederlandse verweerder.

Naar aanleiding van een ongeval waarvan een Belgische jonge vrouw in Frankrijk het slachtoffer was geweest, paste de rechtbank van eerste aanleg te Luik (1) conform de vigerende cassatierechtspraak van 1957 de *lex loci* toe bij de bepaling van de wijze en de omvang van de vergoeding. Evenwel stelde de rechtbank vast dat de Franse en Belgische artikelen 1382 B.W. identisch zijn, zodat de geleden schade begroot mocht worden volgens de gebruikelijke Belgische normen.

De rechtbank was verder van oordeel dat zij wel gehouden is door een buitenlandse wet doch niet door de buitenlandse rechtspraak.

Het hof van Luik bevestigde deze zienswijze (2).

---

(1) Rb. Luik, 11 mei 1971, *Bull. Ass.*, 1973, 387. De rechtbank heeft wel gelijk te stellen dat art. 1382 B.W. in België en Frankrijk identiek zijn, doch heeft uit het oog verloren dat de aansprakelijkheid bij verkeersongevallen in Frankrijk wordt geappreciëerd ex artikel 1384 B.W. : zie Cass. fr. ch. civ., 21 febr. 1927, *D.*, 1927, I, 97, noot RIPERT; — *S.*, 1927, I, 137, noot ESMEIN; — Voor een correcte toepassing zie : Hrb. Brussel, 1 maart 1972, *Bull. Ass.*, 1972, 1107 met noot S., waarbij de rechtbank de interpretatie door de Franse rechtspraak van artikel 1384 B.W. volgde.

(2) Luik, 19 febr. 1973, *Bull. Ass.*, 1973, 390. — Cfr. in de zin dat zowel met buitenlandse wetgeving als buitenlandse rechtspraak dient rekening gehouden : Rb. Leuven, 7 febr. 1969, *R.W.*, 1969-1970, 768.

8. Nog meer kenschetsend voor deze evolutie is de motivering van een arrest van het hof van beroep te Brussel van 14 mei 1973 (1).
Hier betrof het een verkeersongeval in Libanon waarbij de weduwe en het kind van het Belgische slachtoffer voor de Belgische rechter een vordering tot schadevergoeding instelden tegen de Belgische bestuurder en zijn Libanese verzekeraar. Het hof stelde : „Attendu que pour être intégralement réparé conformément à l'article 134 précité, le dommage doit être apprécié *in concreto* ; que le préjudice souffert par la partie lésée est essentiellement peronnel ; qu'il est fonction d'un ensemble d'éléments qui lui sont propres et qui sont déterminés suivant les principes économiques et sociaux inspirés par une civilisation donnée ; qu'ainsi s'explique l'extrême modération dont fait preuve dans l'évolutation du préjudice matériel et moral la jurisprudence libanaise, puisqu'elle s'inspire toujours des vieux principes qui gouvernaient „la diat" (prix du sang) et tient compte du niveau de vie et du revenu moyen relativement peu élevés des citoyens d'un pays en voie de développement (consultation du Professeur Jean Baz, page 15, farde II du dossier de l'appelante) ; *qu'il s'en suit que s'agissant d'un dommage souffert par des ressortissants belges, établis en Belgique la jurisprudence belge doit inspirer le juge dans l'appréciation du quantum* (2) qu'il s'agit d'une question de pure fait laissée à la libre appréciation du juge qui statue en équité, que par contre la détermination des limites et du contenu du dommage c'est-à-dire son „étendue" constitue une règle de droit qui en cas de silence ou d'obscurité de la loi sera interprétée en fonction de la jurisprudence étrangère ; que celle-ci ne s'impose toutefois pas impérativement au juge mais est susceptible de l'éclairer dans l'interprétation du texte légal qu'il applique ; que de même le juge qui statue a toute liberté de recourir pour l'évaluation du dommage au mode de calcul qui lui parait le plus adéquat pour permettre une indemnisation la plus équitable se rapprochant le plus du préjudice réellement subi ; que le procédé d'évaluation ne constitue nullement une règle de droit".

9. Uit rechtsvergelijkend oogpunt zij verwezen naar een vonnis van de Tribunal de Grande Instance de Saintes van 30 april 1971 (3).
Het betrof een ongeval in Frankrijk waarbij het slachtoffer van Franse nationaliteit was, doch definitief in de Verenigde Staten was gevestigd.

(1) Brussel, 14 mei 1973, *J.T.*, 1973, 731 ; *Pas.*, 1973, II, 155.
(2) Cursivering aangebracht door de auteurs.
(3) Tribunal de grande instance de Saintes 30 avril 1971, *Jurisprudence Automobile*, 1972, 60. — Cfr. Cour d'appel de Montpellier, 11 juillet 1973, *Gaz., Pal.*, 1973, II, 812 met noot A. LOUMAGNE.

De rechter was van oordeel dat ontegensprekelijk rekening moest worden gehouden met deze woonplaats bij de begroting van de schadeloosstelling omwille van de zeer hoge levensstandaard en dure dienstverleningen aldaar. Bijgevolg werd aan het slachtoffer een aanzienlijk hoger bedrag toegewezen dan voor het geval zij in Frankrijk zou hebben gewoond. De rechter voegde er in een „*obiter dictum*" nog aan toe dat de schadevergoeding vanzelfsprekend lager zou zijn geweest dan de gebruikelijke Franse normen, indien het slachtoffer in een ontwikkelingsland had gewoond.

10. In dit overzicht van de evolutie der rechtspraak wordt een zeer bijzondere plaats ingenomen door de rechtspraak van de Belgische krijgsraden in Duitsland. Deze instanties hebben bij de begroting van de schade in het voordeel van de benadeelde Belgische slachtoffers Belgische normen toegepast (1). De Belgische krijgsraden in Duitsland zijn inderdaad van oordeel dat de in de internationale verdragen toegekende jurisdictie op penaal gebied t.o.v. de Belgische militairen en de aan de strijdkrachten verbonden burgers, meteen toepassing van Belgisch recht impliceert bij de begroting van de schadeloosstelling toekomende aan Belgen die het slachtoffer zijn van een onrechtmatige daad gepleegd door dezelfde „rechtsonderhorigen" (2). Tegen deze vonnissen heeft de Belgische Staat systematisch hoger beroep aangetekend, stellende dat de bevoegdheid van de krijgsraad op penaal gebied geen afbreuk deed aan de toepassing van de algemene principes van artikel 3 B.W. zoals vastgelegd in de daarmede verbandhoudende rechtspraak.
Het militair hof heeft de zienswijze van de Belgische krijgsraden in Duitsland bijgetreden (3). Tegen deze arresten heeft het Departement van Landsverdediging even systematisch cassatieberoep aangetekend. In een arrest van 2 januari 1961 heeft het hof van cassatie op conclusies van Advocaat-Generaal Mahaux gezegd dat inderdaad de toepassing van artikel 3 B.W. algemeen is ten ware nochtans ofwel de Belgische internationale openbare orde in het gedrang komt, ofwel van de

(1) Krijgsraad Neheim, 26 nov. 1970, inzake Massez/Hermans, 8 dec. 1970 inzake De Vos/Laureyn, en 10 aug 1971 inzake Vermeiren/Lecluse, alle onuitgegeven vonnissen.

(2) Verdrag van Londen van 19 juni 1951 (wet van 9 januari 1953) en het Aanvullend Akkoord van Bonn van 3 aug. 1959 (wet van 6 mei 1963), dit laatste ter vervanging van het Akkoord van Bonn van 26 mei 1952, gewijzigd te Parijs op 23 oktober 1954 (wet van 16 april 1955).

(3) Militair Hof Brussel, 29 april 1971, *R.W.*, 1972-1973, 1764 en inzonderheid het Advies van het O.M., Substituut-Auditeur Generaal J. Maes.

toepassing van artikel 3 B.W. afgeweken wordt bij verdrag of enige andere overeenkomst met een vreemde staat (1).
Het hof is van oordeel geweest dat een attributie van een uitsluitende bevoegdheid aan de Belgische krijgsraden om kennis te nemen van de inbreuken gepleegd door de leden van deze strijdkrachten meteen uitsluitend toepassing van Belgisch recht impliceerde, ook op de schadeloostelling. Dit alles omdat artikel 6 van het Verdrag van Bonn van 26 mei 1952, zoals gewijzigd te Parijs op 23 oktober 1954 en zoals toepasselijk verklaard bij artikel 2 van de wet van 16 april 1955, uitdrukkelijk stelt dat in de zaken die aan de beoordeling van de krijgsraden worden onderworpen, deze hun eigen recht zullen toepassen.
Het hof van cassatie was van oordeel dat de term ‚strafrechtsmacht' naar Belgisch recht ook de bevoegdheid inhield om uitspraak te doen over de burgerlijke vordering wanneer deze gekoppeld is aan de publieke vordering. Het hof besloot dat ook de burgerlijke wet van de gevatte rechter toepasselijk was op de burgerlijke vordering voor de strafrechtsmacht.
Het Departement van Landsverdediging heeft zich nooit neergelegd bij deze rechtspraaak en herhaaldelijk werd nog na 1961 cassatieberoep aangetekend tegen beslissingen die in eenzelfde zin waren gewezen.
De administratie is inderdaad van oordeel dat er een fundamenteel onderscheid is tussen artikel 7 en artikel 8 van het NAVO-Status Verdrag. Artikel 7 organiseert de voorrang van rechtsmacht, waar artikel 8 de burgerlijke vordering regelt. Artikel 7 voorziet een voorrang van rechtsmacht i.g.v. concurrerende rechtsmacht en dat kan alleen de penale vorderingen betreffen vermits artikel 8 § 5 a uitdrukkelijk zegt: „de vorderingen tot schadevergoeding worden ingediend en onderzocht en de uitspraken worden gedaan overeenkomstig de wetten en reglementen van de staat van verblijf welke te dezer zake voor zijn eigen krijgsmachten gelden." Waar dus het NAVO-Status Verdrag uitdrukkelijk het onderscheid heeft gemaakt tussen de strafrechtelijke en burgerrechtelijke bevoegdheid, was de Administratie van oordeel dat, zo voorrang van rechtsmacht ook voorrang van wetgeving zou betekenen, dit strijdig zou zijn met artikel 7 en 8 § 5a van het NAVO-Status Verdrag.
Naar aanleiding van een bespreking die de auteurs bij de voorbereiding van deze studie voerden met de heer Cockx, Directeur in het Ministerie van Landsverdediging, was deze zo bereidwillig het hierboven uiteengezette standpunt van de Administratie te vertolken. Tevens vernamen zij dat de minister van Landsverdediging in 1971 beslist had om-

(1) Cass., 2 jan. 1961, *Pas.*, 1961, I, 465; *R.G.A.R.*, 1963, 7126.

billijkheidsredenen aan de advokaten van het Departement opdracht te geven het middel van de *lex loci delicti commissi* voortaan niet langer staande te houden, tenzij in die gevallen waarin ofwel de benadeelde zelf, ofwel de rechtsmacht zelf de toepasselijkheid van deze regel zou voorstaan.

11. Van een merkwaardige doortrekking van deze principes, zoals ontwikkeld door de krijgsraden, getuigen twee recente vonnissen geveld door de 12de kamer van de burgerlijke rechtbank te Brussel. In het vonnis van 9 april 1969 waren de feiten als volgt (1) : Een soldaat-milicien kwam om het leven in een ongeval waarvoor twee militairen in actieve dienst penaal aansprakelijk waren gesteld door de krijgsraad te Keulen. De rechtsopvolgers van het slachtoffer stelden een vordering in tegen de Belgische Staat en de zaak werd ingeleid voor de burgerlijke rechtbank te Brussel. De rechtbank stelde in navolging van het cassatiearrest van 2 januari 1961 dat : „Zelfs indien de Belgische militaire rechtsmacht toepassing maakt van de Duitse wetgeving op het verkeer op een ongeval in Duitsland, de straf en de burgerlijke schadevergoeding uitgesproken door de Belgische militaire rechtsmacht bepaald worden overeenkomstig de Belgische wet". De rechtbank voegde eraan toe dat een zelfde oplossing geldt wanneer de Belgische burgerlijke rechtsmacht uitsluitend uitspraak moet doen over de burgerlijke vordering. In zoverre was deze uitspraak nog „klassiek". De rechtbank voegde er echter aan toe : „Overwegende daarenboven dat, zelfs indien men in dit geval uitsluitend de regels van het internationaal privaatrecht zou moeten toepassen, zoals verweerder beweert, de *lex loci delicti commissi* niet van toepassing is ; dat op het principe waarbij de wet van het land, alwaar het feit plaatsvindt, bepaalt of dit feit een onrechtmatige daad is en welke verbintenissen daaruit voortvloeien, een uitzondering wordt gemaakt voor het geval, dat de gevolgen behoren tot de rechtssfeer van een ander land, dan waar het feit heeft plaatsgevonden ; dat het in het moderne internationale verkeer herhaaldelijk voorkomt dat de gevolgen van een onregelmatige daad (sic) geen verband houden met het land waar het feit heeft plaatsgevonden (bijvoorbeeld verkeersongevallen waarbij dader en getroffene beiden onderdanen zijn van en wonen in een ander land dan dat waar het ongeval geschiedt) ; dat de determinerende aanknopingsfactoren om tot deze oplossing te komen, zullen afhangen van het geheel van de omstandigheden van elk bijzonder geval (voorbeelden : nationaliteit en woonplaats van de dader en de benadeelde ; de

(1) Rb. Brussel, 9 april 1969, *R.W.*, 1969-1970, 1396.

plaats waar de nadelige gevolgen zich openbaren ; de nationaliteit en de woonplaats van diegenen aan wie het vervoermiddel dat de schade veroorzaakt heeft, toebehoorde) — (cfr. art. 14, alinea 2 van het ontwerp van Beneluxverdrag houdende eenvormige wet betreffende het internationaal privaatrecht en de kommentaar op dit artikel in de toelichting, zoals deze op 3 november 1966 door de Ministeriële Werkgroep van Justitie van Benelux is vastgesteld, blz. 53 ; F. Rigaux, *o. c.*, nr. 428, blz. 495-497, P. Graulich, *Principes de Droit International Privé*, 1961, nr. 41, (blz. 37-38) ; dat er geen twijfel kan bestaan over de toepasselijkheid van bovenvermelde oplossing in onderhavig geval, vermits alle aanknopingsfactoren verwijzen naar de Belgische wetgeving."

Aan het tweede vonnis van 30 juni 1971 lagen volgende feiten ten grondslag (1) : Een Belgische gidsenleidster, die niet tot de krijgsmacht of het burgerlijk element ervan behoorde, werd in Duitsland gewond in een jeugdkamp gelegen op militair terrein. Het ongeval waarvan zij het slachtoffer werd was mede te wijten aan een gebrek van een ter beschikking gesteld legervoertuig. De chauffeur van het voertuig werd door de krijgsraad vrijgesproken uit hoofde van onopzettelijke slagen en verwondingen. Het slachtoffer richtte zich tegen de Belgische staat op grond van artikel 1384, lid 1 B.W. Nadat de rechter had vastgesteld dat het NAVO-Statusverdrag *in casu* niet van toepassing was, besliste hij dat, ondanks het feit dat de vordering haar oorsprong vond in een ongeval in Duitsland en ondanks de bepalingen van artikel 3, lid 1 B.W., ter zake de Belgische wet van toepassing was. De rechtbank stelde vast dat : „er sinds enige tijd een onloochenbare strekking bestaat, zowel in de rechtsleer en rechtspraak van het binnenland als in deze van het buitenland, om op het principe, waarbij de wet van het land, alwaar het feit plaatsvindt, bepaalt of dit feit een onrechtmatige daad is en welke verbintenissen daaruit voortvloeien, een uitzondering te maken voor het geval dat de gevolgen behoren tot de rechtssfeer van een ander land, dan waar het feit zich heeft voorgedaan."

De rechtbank aanvaardde dat het immers in het moderne internationale verkeer herhaaldelijk voorkomt dat de gevolgen van een onrechtmatige daad geen enkel verband houden met het land waar het ongeval plaatsvond. *In casu* wezen alle determinerende aanknopingsfactoren naar toepassing van Belgisch recht en deze werden door de rechter exemplatief aangehaald als volgt : „nationaliteit en woonplaats van de

(1) Rb. Brussel, 30 juni 1971, *R.W.*, 1972-1973, 1776.

aansprakelijke en benadeelde, plaats waar de schadelijke gevolgen zich openbaren, nationaliteit en woonplaats van de eigenaar aan wie het voertuig toebehoort."
Voor de rechtbank kon er alsdan „geen twijfel bestaan over de toepasselijkheid terzake van de Belgische wetgeving, vermits, uitgezonderd de plaats van het ongeval, alle hierbovenvermelde aanknopingsfactoren verwijzen naar de Belgische wetgeving."
Opvallend is de vaststelling dat de burgerlijke rechtbank te Brussel in het vonnis van 30 juni 1971 op positieve wijze het principe van het rechtssfeercriterium heeft toegepast, na reeds in het vonnis van 9 april 1969 de weg daartoe te hebben gebaand. Om het vonnis van 1969 te motiveren diende de rechter niet noodzakelijk een beroep te doen op het rechtssfeercriterium vermits in dat geval in eerste instantie het NAVO-Status Verdrag aan de orde was, zoals geïnterpreteerd door het hof van cassatie.
In de tweede zaak kon het NAVO-Status Verdrag niet worden ingeroepen en heeft de rechtbank uitdrukkelijk haar uitspraak gesteund op wat genoemd mag worden een *obiter dictum* uit haar vonnis van 1969.

§ 2. Gezag van gewijsde van het buitenlandse strafvonnis

12. Heeft een in het buitenland gewezen strafvonnis gezag van gewijsde in België?
Het antwoord op deze vraag is niet alleen determinerend voor de schuldvraag in een burgerlijke vordering in België, doch ook bij het onderzoek naar de regresmogelijkheid van de verzekeraar.
Het hof van beroep te Luik was van mening dat een Frans strafvonnis, waarbij een Belgisch bestuurder vrijgesproken werd van de betichting van dronkenschap, in België gezag van gewijsde heeft (1).
Dit alleenstaand arrest wijkt af van de traditionele rechtspraak die geen gezag van gewijsde erkent aan buitenlandse strafvonnissen. In die zin heeft het hof van beroep te Brussel gevonnist in navolging van de rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen (2).
In een andere zaak besliste het hof van beroep te Brussel dat een vrijspraak voor een Nederlandse strafrechtsmacht geen invloed kon uitoefenen op het al dan niet bestaan van enige aansprakelijkheid, omdat artikel 1956 Nederlands B.W. bepaalt dat de vrijspraak voor een ten

(1) Luik, 31 okt. 1969, *R.G.A.R.*, 1971, 8589.
(2) Brussel, 11 juni 1968, *Pas.*, 1968, II, 254.

laste gelegd feit bij de burgerlijke rechter niet kan ingeroepen worden om een eis tot schadevergoeding af te weren (1).
Er zij op gewezen dat de rechtsleer, op enkele uitzonderingsgevallen na, het gezag van gewijsde van het buitenlands strafvonnis niet aanvaardt (2).

§ 3. Verjaring

13. Algemeen wordt aangenomen dat de verjaring van de eis tot schadevergoeding binnen het toepassingsgebied van de *lex loci delicti commissi* valt, gezien de wet die een recht beheerst normaal ook op de verjaring van dit recht moet toegepast worden.
Naar Belgisch recht behoort de verjaring in principe tot het materiële recht en is het geen kwestie van procedure (3). Zelfs indien de door de *lex loci* voorgeschreven verjaringstermijn langer is dan die van de *lex fori*, kan dit niet aanzien worden als indruisend tegen de openbare orde, tenzij de door de *lex fori* beheerste *„praescriptio longissimi temporis"* overschreden wordt (4).

§ 4. De rechtstreekse vordering van de benadeelde tegen de verzekeraar

14. Wordt het bestaan van een recht van rechtstreekse vordering van de benadeelde tegen de verzekeraar van de aansprakelijke afhankelijk gesteld van de erkenning van dergelijk recht in de *lex loci delicti* of wordt dit recht beoordeeld naar de wet van het verzekeringscontract (*lex contractus*)?
De overheersende jurisprudentiële tendens is in die zin, dat niet de *lex contractus* doch wel de *lex loci delicti* zal determineren of de benadeelde rechtstreeks de verzekeraar kan aanspreken (5).

(1) Brussel, 12 april 1968, *R.W.*, 1968-1969, 1463; zie ook Rb. Gent, 3 april 1974 i.z. Joris/Van Esbroek (niet uitgegeven).

(2) LEGROS, R., *Changement de qualification et autorité au civil de la chose jugée au pénal*, noot onder Cass., 4 sept. 1959, *R.C.J.B.*, 1960, 134.

(3) zie o.m. Rb. Brussel, 24 april 1953, *J.T.*, 1954, 27 met noot VANDER ELST; — Rb. Dinant, 22 oktober 1958, *Pas.*, 1959, III, 41; — Hrb. Brussel, 12 juli 1954, *R.G.A.R.*, Hrb. 1955, 5477; — Brussel, 11 april 1972, *R.W.*, 1973-1974, 1212.

(4) zie o.m. SPANOGHE, E., en BOUCKAERT, F., *Overzicht van rechtspraak* (1961-65), *T.P.R.*, 1966, nr. 85, blz. 480; — RIGAUX, F., en VAN HECKE, G., *Examen de jurisprudence* (1965-69), *R.C.J.B.*, 1970, blz. 308.

(5) zie o.m. Hrb. Brussel, 12 febr. 1962, *J.T.*, 1962, 678, Vred. Mons, 18 dec. 1962, *J.T.*, 1963, 493; — Hrb. Brussel, 26 jan. 1963, *Jur. Comm. Brux.*, 1963, 69; Brussel, 15 mei 1964, *R.G.A.R.*, 1966, 7670; Hrb. Namen, 20 aug. 1964, *J. Liège*, 1964-1965, 62 — Hrb. Brussel, 11 juni 1966, *R.G.A.R.*, 1967, 7767; — Rb Brussel, 23 juni 1966, *R.G.A.R.*1967, 776; — Luik, 26 jan. 1967, *J.T.*, 1967, 539; — Rb. Brussel, 27 jan. 1967, *Pas.*, 1967, III, 84; — Hrb. Brussel, 24 jan. 1968, *R.G.A.R.*, 1968, 8028; — Brussel, 14 juni 1968, *Pas.*, 1968, II, 261.

Deze jurisprudentie ligt duidelijk in de lijn van de arresten van het hof van cassatie van 1957 en 1962 waaruit de betrachting naar voor treedt alle gevolgen van een onrechtmatige daad aan eenzelfde verwijzingsregel vast te knopen.

Ter staving van hun aanspraken gesteund op een rechtstreekse vordering tegen de verzekeraar hebben de benadeelden hoofdzakelijk twee middelen ontwikkeld.

Zo werd er gesteld dat de bepalingen van de wet van 1 juli 1956 inzake de verplichte autoverzekering imperatief zijn en dat artikel 6 ook van toepassing is wanneer een ongeval in het buitenland gebeurt.

Merkwaardig in dit opzicht is het vonnis van de burgerlijke rechtbank van Verviers van 1 december 1964 waarbij artikel 2 van de typepolis geïnterpreteerd werd in die zin dat de verzekeraars zich ertoe verbonden hebben de aansprakelijkheid van de verzekerde in de aangestipte landen te waarborgen op de wijze zoals bepaald door de Belgische wet, met inbegrip van de bijzondere waarborg van rechtstreekse vordering waarover de benadeelden te lande beschikken (1).

Het hof van Luik hervormde dit vonnis overwegende dat artikel 3, lid 1 B.W. ter zake de verwijzingsregel vastlegt en de rechtstreekse vordering een onderdeel is van de wijze waarop de schade wordt vergoed (2). In zelfde zin beslisten verschillende andere rechtsmachten (3).

De tweede constructie bestond erin te stellen dat de rechtstreekse vordering van de benadeelde haar oorsprong vindt in de rechtsfiguur van het beding ten behoeve van derden, zoals dit vervat zou liggen in het tussen de aansprakelijke en de verzekeraar gesloten verzekeringscontract. Ook deze stelling werd door de rechtspraak verworpen op grond van de overweging dat de modelpolis, uitgewerkt conform de wet van 1 juli 1956, dit beding ten behoeve van derden niet bevat en dat het niet volstaat uit de verplichting tot schadeloosstelling voor ongevallen in het buitenland af te leiden dat hieraan een rechtstreekse vordering voor de benadeelde gekoppeld is (4).

Ook is in de rechtspraak herhaaldelijk gesteld dat, waar de *lex loci delicti* aan de benadeelde geen rechstreekse vordering tegen de verzekeraar verleende, zulks niet indruist tegen de Belgische openbare orde en het niet aan de *lex fori* behoort zulke leemten aan te vullen (5).

(1) Rb. Verviers, 1 dec. 1964, *J.T.*, 1965, 314.

(2) Luik, 26 jan. 1967, *J.T.*, 1967, 539.

(3) zie o.m. Brussel, 15 mei 1964, *R.G.A.R.*, 1966, 7670; — Hrb. Brussel, 12 april 1966, *R.G.A.R.*, 1967, 7881.

(4) zie o.m. Rb. Brussel, 27 jan. 1967, *Bull. Ass.*, 1967, 590 met noot R.V.G.; — Luik, 26 jan. 1967, *J.T.*, 1967, 539.

(5) Brussel, 15 mei 1964, *R.G.A.R.*, 1966, 7670; — Hrb. Brussel, 12 april 1966, *R.G.A.R.*, 1967-7881; — Brussel, 13 jan. 1971, Pas., 1971, II, 103.

Het uitzonderlijk belang van deze jurisprudentie is vooral tot uiting gekomen in die zaken waarin de benadeelden het slachtoffer waren van verkeersongevallen, veroorzaakt door personen die onder drankinvloed verkeerden of om enige andere reden het voorwerp konden zijn van een regresvordering vanwege hun verzekeraar.
Inderdaad, wanneer de benadeelde niet beschikt over een rechtstreekse vordering kunnen ook de contractuele en legale excepties door de verzekeraar ingeroepen worden om zijn dekking te weigeren (1). Het is wellicht onnodig te wijzen op de schrijnende toestanden die hieruit op humanitair gebied kunnen voortspruiten. Begrijpelijk is derhalve dat de gevolgen van deze strakke toepassing van het *lex loci delicti* principe geen onverdeeld gunstig onthaal vonden. Eens te meer hebben ook hier Rigaux en van Hecke blijk gegeven van hun zin voor realiteit in hun voorstel om de rechtstreekse vordering te appreciëren naar de *lex contractus* (2).
Van een tempering van deze strakke toepassing van de *lex loci delicti* bij de beoordeling van het recht van rechtstreekse vordering getuigt het reeds hoger aangehaalde arrest van het hof van beroep te Brussel van 14 mei 1973 (3). *In casu* erkende het hof een rechtstreekse vordering aan de benadeelden tegen de Libanese verzekeraar van de Belgische bestuurder op grond van volgende overwegingen :
„Attendu que l'article 6 du contrat conclu par (X) et La Compagnie d'assurances (libanaise) est ainsi libellé : la compagnie a seule le droit de transiger avec les tiers lésés : le souscripteur lui donne à cet effet tous pouvoirs nécessaires; en cas de contestation avec les tiers lésés le procès sera suivi au nom du souscripteur par les soins de la compagnie...
Attendu qu'une telle clause doit être interprêtée conformément au droit libanais; qu'elle s'inscrit en effet dans un contrat conclu au Liban, par une compagnie dont le siège est situé dans ce pays; que les risques assurés s'y produisent principalement;
Attendu qu'il importe peu qu'une telle clause communément qualifiée en Belgique, „clause de direction du procès" ait en droit belge des effets sensiblement différents qui en limitent la portée;

(1) Cfr. Brussel, 11 juni 1968, *Pas.*, 1968, II, 254.
(2) Rigaux, F., en van Hecke, G., *Examen de jurisprudence, R.C.J.B.*, 1970, blz. 307; — Rigaux, F., *Droit International Privé*, nr. 426; anders Spanoghe, E., en Bouckaert, F., *Overzicht van rechtspraak, T.P.R.*, 1966, blz. 479 nr. 83.
(3) Brussel, 14 mei 1973, *J.T.*, 1973, 731; *Pas.*, 1973, II, 159.

Attendu que la jurisprudence libanaise la plus récente reconnait au tiers lésé une action directe contre la compagnie d'assurances lorsque le contrat comporte une stipulation pour autrui (Cas. 2è chamb. 20.1.1970, C. Appel de Beyrouth lè chamb. 29.6.1971. Juge unique de Beyrouth 14.10.1971) que de plus, dans son arrêt du 21 mars 1968 la Cour de Cassation a consacré l'interprétation qu'avait faite la Cour d'appel d'une clause de la police qui accordant à la compagnie seule, tous pouvoirs pour transiger avec la victime, avait pour conséquence d'engager la responsabilité de la compagnie directement vis-à-vis de celle-ci; qu'à défaut d'indication des dispositions légales qui auraient été violées, la Cour suprême n'eut cependant pas à se prononcer sur la décision de la Cour d'Appel qui avait considéré que cette clause constituait une stipulation pour autrui;
Attendu que l'article 6 du contrat d'assurance exprime la volonté des parties de stipuler au profit du tiers lésé et constitue donc une stipulation pour autrui; que la transaction implique nécessairement une contestation portant en matière d'assurance sur le droit à l'indemnisation du tiers bénéficiaire; qu'en se réservant, à l'exclusion du souscripteur, le droit de transiger avec le tiers lésé, de discuter avec lui et au besoin de poursuivre le litige par voie judiciaire, la compagnie d'assurances reconnait à ce dernier le droit de l'actionner directement."

Naar oordeel van de auteurs zijn nu, althans voor wat de ongevallen binnen de E.E.G.-landen betreft, de meest acute problemen i.v.m. de rechtstreekse vordering van de benadeelde uit de weg geruimd waar artikel 3, lid 2 van de wet van 1 juli 1956 zoals gewijzigd door de wet van 29 juli 1972 voortaan als volgt luidt: „De verzekering moet, onder voorwaarden die de Koning bepaalt, de schade omvatten welke aan personen en goederen wordt toegebracht door feiten voorgevallen op het grondgebied van door de Koning te noemen Staten." (1). Indien het inderdaad de bedoeling is dat de verzekeraar dekking zal moeten verschaffen bij alle ongevallen die zich op het grondgebied van de lidstaten van de E.E.G. voordoen, dan is het vanzelfsprekend dat de benadeelde ook rechtstreeks zou kunnen ageren tegen de verzekeraar. Wat zou het immers baten een verzekeringsdekking uit te breiden zonder meteen ook de benadeelde in staat te stellen het meest effectieve middel aan te wenden om van de verstrekte waarborg te genieten.

(1) zie :FREDERICQ, S., *De Wet van 4 juli 1972 tot wijziging van de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen*, R.W., 1973-1974, 1030.

§ 5. Subrogatie in de rechten van het slachtoffer

15. Welke zijn de rechten van diegene (verzekeraar, mutualiteit, werkgever enz.) die het slachtoffer hebben vergoed en zich beroepen op een wettelijke of contractuele subrogatie ?
Dient de subrogatie losgemaakt uit het statuut van de onrechtmatige daad (de *lex loci*) om beheerst te worden door een andere wet, namelijk de *lex contractus* ?
De burgerlijke rechtbank van Antwerpen stelde dat de subrogatie geregeld wordt volgens de wet van de plaats van betaling (*in casu* tevens de *lex contractus*) „omdat de subrogatie een modaliteit is van de betaling" en bovendien de afstand van schuldvordering door het slachtoffer een verbintenis tot stand brengt, onderscheiden van het juridisch feit aan de grondslag van de overgedragen schuldvordering (1).
De rechtbank hechtte in haar motivering blijkbaar minder belang aan het feit dat de betalende verzekeraar krachtens de wet zelf gesubrogeerd is. In de bevestigende uitspraak in beroep steunt het hof te Brussel eerder op de exceptie van openbare orde om tot de toepasselijkheid van Belgisch recht te besluiten (2).
In een vonnis van de rechtbank van koophandel van Antwerpen werd de voorkeur gegeven aan de *lex contractus* — *in casu* de Duitse wet die het verzekeringscontract beheerste — om de subrogatie te regelen waarop een Duits verzekeraar zich beriep naar aanleiding van de door hem uitgekeerde schadevergoeding voor een ongeval in Frankrijk (3).

16. Het criterium van de aanknoping aan de *lex contractus* biedt meer waarborgen dan de wet van de plaats van betaling, die inderdaad louter accidenteel kan zijn.
Deze jurisprudentie van de lagere rechtbanken — hierin gesteund door de rechtsleer (4) — om de subrogatie uit het statuut van de onrechtmatige daad te lichten en door een eigen verwijzingsregel te regelen, werd door een arrest van het hof van cassatie van 23 oktober 1969 bekrachtigd (5). De feiten waren als volgt : een Duits militair werd in België het slachtoffer van een verkeersongeval, waarvoor een Brits militair aansprakelijk was verklaard. De burgerlijke aansprakelijkheid van deze Brit werd door het Belgisch Bureau van Autoverzekeraars gedekt. In uitvoering van zijn wettelijke verplichtingen betaalde de

(1) Rb. Antwerpen, 5 dec. 1957, *Pas.*, 1959, III, 72; *R.W.*, 1957-1958, 1352.
(2) Brussel, 29 nov. 1958, *R.G.A.R.*, 1959, 6252.
(3) Hrb. Antwerpen, 15 jan. 1965, *R.W.*, 1964-1965, 1522; zie ook Luik, 12 nov. 1973, *R.G.A.R.*, 1974, 9225.
(4) o.m. RIGAUX, F., *Droit International Privé*, 1968, nr. 427.
(5) Cass., 23 oktober 1969, *R.W.*, 1969-1970, 1083; *R.C.J.B.*, 1971, 345 met noot RIGAUX.

Duitse Staat aan het slachtoffer soldij en vergoedde de voor hem gemaakte kosten van verzorging en onderhoud. Conform de Duitse wet was de Duitse Bondsrepubliek ten belope van de gedane uitkeringen in de rechten van de vergoede partij gesubrogeerd. Een tegen het Belgisch Bureau van Autoverzekeraars ingestelde eis strekkende tot recuperatie van de uitgekeerde bedragen was eerder door het hof te Brussel afgewezen op grond van de *lex loci delicti*, nl. de Belgische wet, omdat de voorwaarden voor de wettelijke subrogatie zoals bepaald in artikel 1251 B.W. niet waren vervuld (1).
Dit arrest werd door het hof van cassatie verbroken op grond van de overweging dat de wettelijke indeplaatsstelling onafhankelijk is van de rechtstoestand van de onrechtmatige daad, en „onderworpen is aan haar eigen wet, die welke de betaling beheerst waardoor de indeplaatsstelling geschiedt."
Deze cassatierechtspraak blijkt overeen te stemmen met de buitenlandse rechtspraak en rechtsleer op dit stuk (2).

§ 6. Verhaalsrecht van de verzekeraar

17. In de onderzochte rechtspraak wordt het regresrecht van de verzekeraar beschouwd als een rechtsfiguur die haar oorsprong vindt in het niet-naleven van de contractuele verbintenis tussen verzekeraar en verzekerde of verzekeringsnemer, en derhalve wordt zij beoordeeld naar de *lex contractus*.
Naar aanleiding van het door een verzekeraar uitgeoefende regres op grond van dronkenschap, stelde het hof te Brussel : „Overwegende dat het recht van verhaal, door artikel 16 der wet van 11 juni 1874 en door artikel 11, lid 2, der wet van 1 juli 1956 aan de verzekeraar toegekend, de aard van een politie- of veiligheidswet in de zin van artikel 3, lid 1 B.W. niet bezit en aldus van de *lex fori delicti commissi* (*sic*) niet afhangt; dat dit recht van verhaal tot de sfeer van de wetsbepalingen behoort die de conventionele verhoudingen tussen verzekeraar en verzekerde (of ook verzekeringnemers) beheersen; dat de artikelen 24 en 25 van het modelcontract niets anders zijn dan bijzondere toepassingen van die wetsbegrippen. Overwegende dat de *lex contractus* uiteraard haar bindende kracht wezenlijk over de grenzen behoudt" (3).

(1) Brussel, 11 juni 1968, *J.T.*, 1969, 66.

(2) zie vb. in zelfde zin : arrest van Tribunal Fédéral Suisse, 22 sept. 1959, *Rev. crit. dr. int. privé*, 1960, 345 met noot AUBERT J.P. voor een meer uitgebreid rechtsvergelijkend overzicht.

(3) Brussel, 23 sept. 1965, *R.G.A.R.*, 1967, 7908 en 7921 ; — zie ook nog : Verviers, 1 dec. 1964, *J.T.*, 1965, 314 met noot Dalcq ; — en Brussel, 12 april 1968, *R.W.*, 1968-1969, 1463.

Deze rechtspraak draagt de goedkeuring weg van de doctrine (1). Waar het beginsel van de koppeling van het contractuele regresrecht aan de *lex contractus* dient bijgetreden, kan nochtans de vraag gesteld of de „zware fout" niet geappreciëerd kan worden naar de wet van de plaats waar de schadeverwekkende daad gesteld werd.

Afdeling 3

BEKNOPT RECHTSVERGELIJKEND OVERZICHT

§ 1. De Verenigde Staten

18. Een interessante afwijking van het traditionele *lex loci* beginsel heeft zich in het Amerikaans internationaal privaatrecht voorgedaan, meer bepaald m.b.t. de „*choice of law in torts*" problematiek.
Volledigheidshalve dient hier vermeld te worden dat het internationaal privaatrecht in de Verenigde Staten een materie omvat die zowel de „interstate" verhoudingen behelst, eigen aan de federale structuur, als de toepasselijkheid van buitenlandse rechtsregelen.

19. Aanvankelijk werd in de V.S. de *lex loci* regel als de bij uitstek toepasselijke verwijzingsregel in de rechtspraak gevolgd (2).
Zo stelde het oorspronkelijke Restatement on Conflicts of Law van 1934 (een poging van het American Law Institute om tot een „private" codificering van het recht ter zake te komen) in zijn § 377 als regel voorop dat „rights and liabilities in tort are governed by the law of the place of the wrong" d.w.z. „the state where the last event necessary to make an actor liable for an alleged tort takes place". M.a.w. de staat waar de onrechtmatige daad (of de laatste directe voorbereiding ervan) plaatsvindt, wordt beschouwd als de *locus delicti* en de onrechtmatige daad zal beheerst worden door de aldus aangewezen *lex loci*.
Aangezien er geen onrechtmatige daad kan zijn zonder schade, leidde deze regel tot de toepasselijkheid van de wet van de plaats waar de schade optreedt. Aldus waren de voornaamste aanknopingspunten in het Amerikaanse recht: de 'place of acting' — 'place of conduct' of de 'place of injury' en, zo deze twee plaatsen in verschillende staten lagen,

(1) RIGAUX, F., en VAN HECKE, G., *Examen de jurisprudence, R.C.J.B.*, 1970, 308; — RIGAUX F., *Droit International Privé*, 1968, nr. 426 *in fine*; — MAHIEU in noot onder Brussel, 23 sept. 1965, *R.G.A.R.*, 1967, 7908; — FREDERICQ, S., *Overzicht van rechtspraak* (1965-68), *T.P.R.*, 1969, nr. 100, blz. 312.

(2) Slater v. Mexican Nat. Rail. Co., 194 U.S. 120 (1904); — Western Union Tel Co. v. Brown 234 U.S. 542 (1914).

de 'place of injury', d.w.z. de plaats waar de schade zich manifesteerde (1).
Het principe van de zogenaamde 'last event' of de 'place of injury' leek een theoretisch vrij eenvoudig en derhalve duidelijk criterium te verschaffen. De praktijk bewees evenwel dat deze richtsnoer niet zo gemakkelijk hanteerbaar was. Voornamelijk op het vlak van o.m. de onrechtmatige mededinging (met „multiple state effects") bleek de verwijzingsnorm niet aan de gestelde verwachtingen te beantwoorden.

20. De jurisprudentiële benadering, in een poging om billijkheid en rechtszekerheid te verzoenen, leidde tot het befaamde *Babcock v. Jackson arrest*, in 1963 gewezen door het Opperste Gerechtshof van de Staat New York (2). Het hof moest uitspraak doen over de eis tot schadevergoeding van een Newyorkse medepassagierster tegen de bestuurder van het voertuig, eveneens Newyorker, n.a.v. een ongeval tijdens een weekend-reisje in Ontario, Canada.
De wetgeving van de provincie Ontario bepaalde in een 'guest statute' dat de eigenaar of de bestuurder van een motorvoertuig die kosteloos passagiers vervoerde, niet aansprakelijk kon worden gesteld voor lichamelijke schade aan medepassagiers. De *ratio legis* van deze bepaling wilde de verzekeringsmaatschappijen beschermen tegen collusie tussen bestuurders en passagiers. Uiteraard zou dus een toepassing van deze 'guest statute' de benadeelde medepassagierster zonder schadevergoeding hebben gelaten.
Het Newyorkse hof besliste de *lex loci* niet toe te passen en beoordeelde de eis tot schadevergoeding volgens de *lex fori, in casu* het recht van de Staat New York. Het hof oordeelde inderdaad dat teveel aanknopingspunten, zoals het gemeenschappelijk domicilie van partijen in New York, en het feit dat het voertuig verzekerd, geregistreerd en gewoonlijk gestald was in New York, verenigd waren om de toepasselijkheid van het recht van New York uit te sluiten.
Zonder alhier in details te treden zij aangestipt dat het hof bij analogie ondermeer verwees naar beginselen uit het contractenrecht zoals 'center of gravity' en 'grouping of contacts' om te beslissen dat de plaats van het ongeval té occasioneel was voor een toepassing van de *lex loci delicti commissi*.
Duidelijk is het hof beïnvloed geweest door ontwerp § 379 van het

(1) zie o.m. VON MEHREN A. and TRAUTMAN D., *The Law of Multistate Problems*, 1965, 179.
(2) Badcock v. Jackson, 12 N.Y. 2d 473, 191 N.E. 2d. 279 (1963).

nieuwe Restatement 2nd met zijn formulering van toen inzake 'torts', luidend als volgt : „the local law of the state which has the most significant relationship with the occurence and with the parties determines their rights and liabilities in tort" (1).
Algemeen mag thans gezegd worden dat de Amerikaanse rechtspraak en rechtsleer het *lex loci delicti commissi* principe als 'hard and fast rule' (2) hebben verlaten om met veel meer soepelheid de problematiek in elke rechtsvordering geval per geval te ontleden (3).

§ 2. De Europese Economische Gemeenschap

21. Bij de redactie van dit hoofdstuk hebben de auteurs de tekst verwerkt van het omstandig advies dat hen werd verstrekt door het Internationaal Juridisch Instituut te 's Gravenhage (4)

a. Nederland:

22. Naar Nederlands internationaal privaatrecht bepaalt de wet van het land, waar een feit plaatsvindt, of dit feit een onrechtmatige daad is en welke verbintenissen daaruit voortvloeien (5). Op dit beginsel wordt een uitzondering gemaakt zoals omschreven in het tweede lid van artikel 14 van de Eenvormige Beneluxwet : „Indien echter de gevolgen behoren tot de rechtssfeer van een ander land dan dat waar het feit heeft plaatsgevonden, worden de verbintenissen die uit dat feit voortvloeien door de wet van dat andere land bepaald."

(1) Restatement Second, Conflict of Laws § 379 (Tentative Draft, nr. 8, 1963); — Zie verder nog :REESE, W., *Restatement of the Law Second:Conflict of Laws 2d.*, 1971, Chapter 7 (torts).

(2) REESE, W., *Major areas of choice of law, Rec. des Cours*, 1964, dl. III, blz. 414.

(3) zie in dit verband ook nog : CAVERS, D., *The Choice of Law Process*, 1965, blz. 65. Uit recent gevoerde correspondentie van de auteurs met Professor W. REESE, Charles Evans Hughes Professor of Law, Columbia University, en tevens Reporter, Restatement of Conflict of Laws, Second, blijkt dat op het huidig ogenblik deze tendens in de Verenigde Staten nog steeds aktueel is en het lex loci principe wordt verlaten. Het grote probleem evenwel is of de rechtbanken zelf regels dienen te ontwikkelen dan wel of zij eerder op een ad hoc basis moeten tewerkgaan en de wet van „the state of greatest interest in the decision of the particular issue" toepassen. — Zie nog in dit verband : de recente Amerikaanse case : Neumeier v. Keuhner, Court of Appeals, N.Y., 31 N.Y. 2d. 121, 286 N.E. 2d. 454 (1972).

(4) Internationaal Juridisch Instituut, Oranjestraat 6 Den Haag, Nederland, stelt zich tot taak voorlichting te verschaffen omtrent vragen van internationaal privaatrecht en buitenlands recht. De auteurs wensen hier hun dank te betuigen aan Mr. H.W.J. Bosch.

(5) H.R., 1 mei 1936, *N.J.*, 1937, 956; H.R., 18 maart 1938 *N.J.* 1939. 69 Ooievaar; — Hof 's-Gravenhage 24 juni 1966, *N.J.*, 1967, 54; — DUBBINK, *De onrechtmatige daad in het Nederlands internationaal privaatrecht*, 1947, blz. 26; — VAN BRAKEL, *Grondslagen en beginselen van Nederlands internationaal privaatrecht*, (3de druk 1953), blz. 221-223; — KOSTERS-DUBBINK, *Nederlands internationaal privaatrecht*, 1962, blz. 113; — JESSURUN D'OLIVEIRA, *Internationale verkeersongelukken*, 1965, blz. 17; — LEMAIRE, *Nederlands internationaal privaatrecht*, 1968, blz. 267, 277 met opgave van rechtspraak en doctrine in noot 4 op blz. 277; — Rb. Amsterdam, 30 november 1971, *N.J.*, 1972, 474 HB.

Deze regel wordt thans reeds door de Nederlandse rechter als ongeschreven Nederlands I.P.R. toegepast (1). De Nederlandse doctrine heeft zich hierbij aangesloten (2).

23. Ten aanzien van de subrogatie bestaan in de Nederlandse doctrine twee opvattingen :

1. Ook de subrogatie wordt beheerst door de wet, die de oorspronkelijke rechtsverhouding regeert. Hierbij kan men zich beroepen op het *Escompto arrest* (3) waarin de Hoge Raad zeer algemeen van „overgang" spreekt, waaronder men ook de subrogatie kan begrijpen. Ook het eerste lid van artikel 17 E.W. spreekt van „overgang", terwijl de gemeenschappelijke toelichting zegt, dat daaronder ook de subrogatie valt. Dit stelsel is door de Nederlandse rechtspraak herhaaldelijk gevolgd (4).

2. De subrogatie wordt geregeerd door de wet, op grond waarvan de betaling gedaan is, die tot subrogatie aanleiding kon geven. Deze rechtsopvatting is voorgestaan door auteurs als Kollewijn, Jesserun d'Oliveira en Sauveplanne (5). Ook de Nederlandse rechtspraak is soms deze weg ingeslagen (6).

Naar Nederlands I.P.R. moet de vraag, of de benadeelde bij een verkeersongeval een directe vordering tegen de verzekeraar heeft, beantwoord worden naar de *lex loci delicti* en niet naar de wet die de verzekeringsovereenkomst beheerst (7).

Ook de verjaring wordt beheerst door het recht dat de vordering regeert. Dit beginsel vindt men in de laatste jaren terug in vele rechter-

(1) Hof 's-Gravenhage, 16 juni 1955, *N.J.*, 1955, 615; — Rb. Breda, 2 oktober 1962, *N.J.*, 1963, 109; — 's-Gravenhage kortged., 11 april 1969, (niet gepubliceerd); Rb. Haarlem, 12 mei 1970, *N.J.*, 1970, 294; — Rb. Amsterdam, 8 februari 1972, *N.J.*, 1970, 475 HB.

(2) Kollewijn, *Tien jaren Nederlandse rechtspraak internationaal privaatrecht*, 1966, blz. 271 en 279; — Jessurun d'Oliveira, *Overzicht van de Nederlandse rechtspraak internationaal privaatrecht*, *W.P.N.R.*, 5143, 1971, blz. 400.

(3) H.R., 17 april 1964, *N.J.*, 1965, 22.

(4) o.a. Hof Arnhem, 25 januari 1967, *N.J.*, 1968, 12; Rb. Middelburg, 15 mei 1968, *N.J.*, 1969, 117; — Hof Amsterdam, 9 januari 1970 (rolnr. 188/69) besproken door Jessurun d'Oliveira in *N.J.* 1970, blz. 1072-1074.

(5) Kollewijn, *Overzicht van de Nederlandse rechtspraak internationaal privaatrecht*, *W.P.N.R.*, 4686 en *Tien jaren o.c.*, blz. 357; — Jessurun d'Oliveira, in *N.J.* 1970, blz. 1078-1080; — Sauveplanne, *De conflictu legum*, 1962, blz. 419 e.v.

(6) Rb. Utrecht, 7 mei 1952, *N.J.*, 1953, 276; — Rb. Haarlem, 12 mei 1970, *N.J.*, 1970, 194 bevestigd door Hof Amsterdam, 21 januari 1972, *N.J.*, 1972, 280; — Rb. Groningen, 24 november 1972, *N.J.*, 1973, 215; — Jessurun d'Oliveira in *N.J.B.*, 1972, blz. 533.

(7) Dubbink, *De onrechtmatige daad in het Nederlandse internationaal privaatrecht*, 1947, blz. 129 noot 107; — Slagter, *Enige vragen van Nederlands internationaal privaatrecht met betrekking tot verkeersongelukken in het buitenland*, *Verkeersrecht*, 1961, blz. 128.

lijke beslissingen (1). Ook de Nederlandse doctrine huldigt dit standpunt (2).

b. Duitse Bondsrepubliek:

24. Naar Duits I.P.R., geldt een regel, die door Kegel als volgt omschreven wordt (3): „Maszgebend für Voraussetzungen und Folgen unerlaubter Handlungen ist gewöhnlich das Recht des Tatorts. Tatort ist sowohl der Handlungsort wie der Erfolgsort (das heiszt der Ort, an dem ein Rechtsgut verletzt wird). Die Handlung kann in mehreren Ländern begangen, der Erfolg in mehreren Ländern eingetreten sein. Angewandt wird dan das dem Verletzten günstigste Recht." In dezelfde zin spreken ook andere auteurs zich uit (4). Als de onrechtmatige daad door een Duitser in het buitenland gepleegd is, geldt artikel 12 van de „Einführungsgesetz zum bürgerlichen Gesetzbuch": „Aus einer im Ausland begangenen unerlaubten Handlung können gegen Deutschen nicht weiter gehende Ansprüche geltend gemacht werden als nach den deutschen Gesetzen begründet sind."

Lauterbach (5) schrijft, dat het beginsel, dat de rechtsverhouding door de wet van de plaats van de handeling beheerst wordt, blijft gelden. In Duitsland kan echter niet meer worden gevorderd dan het Duitse recht toestaat (6).

Wolff ziet in deze bepaling een uitwerking van het beginsel van artikel 30 EG-BGB dat toepassing van vreemd recht uitsluit, als dit in strijd is met de goede zeden of het doel van de Duitse wet (7).

Ook het Reichsgericht paste Duits recht toe indien dit voor de gedaagde gunstiger was dan het overigens toepasselijk vreemde recht (8).

---

(1) o.a. Hof 's-Hertogenbosch, 19 november 1963, *N.J.*, 1964, 178; — Rb. Breda, 18 februari 1969, *Schip en Schade*, 1969, 71; — Rb. Roermond, 27 juni 1968, *N.J.*, 1969, 422, VR 1969, 10; — Rb. Rotterdam, 9 juni 1967, *N.J.*, 1968, 213; — Rb. Amsterdam, 25 februari 1969, rolnr. 64/24/68) (N.G.)

(2) KOSTERS-DUBBINK, *Nederlands internationaal privaatrecht*, 1962, blz. 240. SAUVEPLANNE, *Elementair internationaal privaatrecht*, (4de druk) 1971, blz. 59, 60.

(3) KEGEL, *Einführungsgesetz zum BGB in* : SOERGEL-SIEBERT, *Bürgerliches Gesetzbuch*, Band 7, (10de druk 1970), blz. 335.

(4) MAKAROV, *Grundrisz des internationalen Privatrechts* 1970, blz. 128, 129; — RAAPE, *Internationales Privatrecht*, (5de druk), 1961, blz. 571-577; — BEITZKE, *Ausländer im Straszenverkehr*, 1972, blz. 29.

(5) LAUTERBACH, in PALANDT, *Burgerliches Gesetzbuch* (31e druk 1972) Anm. 1 ad artikel 12 EG-BGB p. 1850.

(6) BIRK, *Schadenersatz und sonstige Restitutionsformen im internationalen Privatrecht*, 1969, blz. 247.

(7) WOLFF, *Das internationale Privatrecht Deutschlands* (3de druk) 1954, blz. 166;

(8) Reichsgericht, 29 september 1927, Entscheidungen des Reichsgerichts, Band 118 (1928) blz. 141.

De vraag of de benadeelde bij een verkeersongeval een directe vordering heeft tegen de verzekeraar, moet beantwoord worden naar de *lex loci delicti* en niet naar de wet, die de verzekeringsovereenkomst beheerst (1). Krachtens § 194-225 BGB behoort de verjaring tot het materiële recht en wordt de verjaring van een vordering beheerst door het recht, dat de vordering zelve regeert (2). Op grond van het hiervoor besproken beginsel neergelegd in de artikelen 12 en 30 EG-BGB kan een Duitser die in de vreemde een onrechtmatige daad gepleegd heeft, zich voor de Duitse rechter beroepen op de 3-jarige verjaring van vorderingen uit onrechtmatige daad conform § 852 BGB (3).
Opgemerkt dient tenslotte dat conform een decreet van 7 december 1942 alle vorderingen tot schadevergoeding tussen Duitsers uit hoofde van onrechtmatige daden in het buitenland gesteld, onderworpen zijn aan de Duitse wet. Dit betekent m.a.w. dat de *lex fori* wordt toegepast op voorwaarde dat de gedingvoerende partijen van Duitse nationaliteit zijn (4).

c. Engeland:

25. Naar Engels I.P.R. moet onderscheid gemaakt worden tussen de wet, waarnaar de onrechtmatigheid beoordeeld wordt en die welke de gevolgen beheerst. De onrechtmatigheid kan beoordeeld worden naar de *lex fori*, de *lex fori actus* of naar beide, terwijl de gevolgen bovendien beheerst kunnen worden door de „proper law of the tort", het recht van het land, waar de gevolgen van de onrechtmatige daad zich hoofdzakelijk doen gevoelen.
In een recent arrest Chaplin v. Boys van de House of Lords (5) bleek, dat de vijf lawlords, die dit arrest gewezen hebben, zich allen verschillend tegenover de hiervoor genoemde standpunten opstelden. Allen besloten zij tot toepassing van Engels recht, evenwel op verschillende gronden, n.a.v. een ongeval op het eiland Malta waarbij twee Britse militairen waren betrokken.

(1) Oberlandesgericht Saarbrücken 6 juni 1956, vermeld en besproken door GAMILLSCHEG, *Die Deutsche Rechtsprechung auf dem Gebiete des internationalen Privatrechts in den Jahren 1956 und 1957* (1962) blz. 184. — PRÖLSZ, *Internationalrechtliche Aspekte der Kraftfahrhaftpflichtversicherung*, Juristische Studiengesellschaft Karlsruhe, Heft 28/29, blz. 11-17.
(2) RAAPE, *Internationales Privatrecht*, 1961, blz. 498; — KEGEL, in SOERGEL-SIEBERT, *Bürgerliches Gesetzbuch*, 1970, blz. 98.
(3) KEGEL, *o.c.*, blz. 351.
(4) zie: BEITZKE, G., *Les obligations délictuelles en droit international privé*, Rec. des Cours, 1965, dl. 115, blz. 79.
(5) Chaplin v. Boys (1969) 2 All England Reports 1085, 3 Weekly law reports 322 — CHESIRE-NORTH, *Private international law*, (8e druk), 1970, blz. 262, 263.

Graveson geeft eveneens een uitvoerige uiteenzetting van de drie mogerechtsopvattingen (1).
Dicey-Morris meent dat de onrechtmatigheid beoordeeld moet worden naar de *lex fori* en de *lex loci actus* (2). De verjaring behoort in het Engels I.P.R. tot het procesrecht en wordt altijd door de *lex fori* beheerst (3).

d. Ierland:

26. Het Iers internationaal privaatrecht stemt overeen met het Engels (4).

e. Frankrijk:

27. Naar Frans I.P.R. wordt de aansprakelijkheid uit de onrechtmatige daad beheerst door de wet van de plaats waar de daad is gesteld (5).
Of de benadeelde bij een verkeersongeval een directe vordering heeft tegen de verzekeraar, moet onderzocht worden naar de *lex loci delicti* en niet naar de wet die de verzekeringsovereenkomst beheerst (6).
De Tribunal de Grande Instance te Parijs heeft echter ten aanzien van een ongeval in Duitsland beslist (7) :„Attendu que s'agissant ainsi d'un contrat d'assurance souscrit auprès d'un étranger en France, pour couvrir une responsabilité susceptible de se produire en France, comme à l'étranger ce contrat se trouve par là même et en raison des dispositions impératives du contrôle français soumis à la loi française notamment en ce qui concerne l'exercice contre l'assureur de l'action directe des victimes."
De subrogatie door een betalende partij in de rechten van de benadeelde partij wordt volgens het Franse Cassatiehof beheerst „par la loi de l'institution pour le fonctionnement de laquelle elle a été créé" (8).

(1) GRAVESON, *The conflict of laws* (6e druk), 1969, blz. 617-623.

(2) DICEY-MORRIS, *The conflict of laws*, (9e druk), 1973, blz. 943-948.

(3) DICEY-MORRIS, *o.c.*, blz. 21, 22.

(4) BERGMANN-FERID, *Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht*, (losbladig Irland, blz. 6).

(5) FRANCESKAKIS e.a., *Répertoire de droit international* II (1969), Responsabilité civile nr. 24, 25 met opgave van rechtspraak ; — BATIFFOL, *Droit international privé*, II, (5e druk), 1971, blz. 202-204.

(6) Cass., 26 februari 1936, *D.*, 1936, 49, *Sirey*, 1936, 1, 160, SAVATIER, *Rev. crit. dr. int. privé*, 1936, blz. 781 ;GAZEAU, Clunet, 1937, blz. 70.

(7) Tribunal de Grande Instance de Paris, 16 juni 1969, *Rev. crit. dr. int. privé*, 1971, blz. 67 GAUDEMET TALLON.

(8) Cass., Chambre civile, 17 maart 1970, *Rev. crit. dr. int. privé*, 1970, blz. 688. — Cfr. in dezelfde zin heeft het Belgische hof van cassatie uitspraak gedaan in het arrest van 23 oktober 1969, zie *Rev. crit. dr. int. privé*, 1970, blz. 690, met noot LAGARDE op beide arresten.

Naar Frans recht behoort de verjaring krachtens de artikelen 2219-2281 C. civ. tot het materiële recht. De verjaring van een vordering wordt beheerst door het recht dat de vordering zelve regeert (1).

f. Italië:

28. Naar Italiaans I.P.R. geldt hier artikel 25, 2 van de 'Disposizioni sulla legge in generale': „Le obbligazioni non contrattuali sono regolate dalla legge del luogo ove è avvenuto il fatto dal quale esse derivano". Volgens Morelli beheerst de wet van de plaats, waar het feit plaatsvond niet alleen de onrechtmatigheidsvraag, doch ook de gevolgen daarvan (2).
Vitta acht de wet van de plaats, waar de gevolgen van de onrechtmatige daad zich doen gevoelen, beslissend voor de bepaling van die gevolgen (3).
Miele meent, dat de vraag of een bepaalde handeling al of niet als onrechtmatig gekwalificeerd moet worden naar Italiaans intern recht als *lex fori* gecumuleerd met de *lex loci actus* beantwoord moet worden, terwijl deze laatste wet de uit de onrechtmatige daad voortvloeiende verbintenissen beheerst (4).
Schijnbaar acht de Italiaanse rechtspraak in beginsel Italiaans recht toepasselijk zodra het feit althans gedeeltelijk in Italië plaats gehad heeft of de gevolgen zich daar te lande doen gevoelen (5).
Het recht dat een vordering regeert beheerst ook de verjaring van deze vordering (6).

g. Luxemburg:

29. Naar Luxemburgs I.P.R. wordt een vordering uit onrechtmatige daad beheerst door de *lex loci delicti* (7). Dit principe geldt algemeen ook voor de gevolgen van de onrechtmatige daad.
Met betrekking tot de vraag of de benadeelde een directe vordering heeft tegen de verzekeraar, werd reeds gevonnist dat zij dient beoordeeld naar Luxemburgs intern recht aangezien de ter zake geldende

(1) BATIFFOL, *Droit international privé*, 1971, blz. 273.
(2) MORELLI, *Elementi di diritto internazionale privato italiano* (9e druk) 1968, blz. 160.
(3) VITTA, *Prospecttive del diritto internazionale privato*, 1968, blz. 207 met vermelding van doctrine in noot 11.
(4) MIELE, *Diritto internazionale privato*, 1966, blz. 145.
(5) Corte di Cassazione, 29 januari 1964, *Giurispudenza italiana* 1965, I, 1, kolom 268 en 12 april 1965 GI 1965, I, 1, kolom 1166.
(6) MORELLI, *Diritto processuale civile internazionale* (2e druk 1954) blz. 29 e.v.
(7) BERNECKE D., *Internationales Privat- und Prozessrecht im Groszherzogtum Luxemburg, Rabels Zeitschrift*, 1962, blz. 263-346.

Luxemburgse wet vanin ternationale openbare orde wordt geacht (1). De wet die de rechtsverhouding regeert, beheerst ook de verjaring van de vordering (2).

h. Denemarken:

30. Naar Deens I.P.R. wordt een vordering uit onrechtmatige daad beheerst door de *lex loci delicti* (3).
De verjaring wordt beheerst door de wet die de vordering zelf regeert (4).

Afdeling 4

HET VERDRAGSRECHT

§ 1. De Eenvormige Beneluxwet betreffende het Internationaal Privaatrecht

31. De poging tot eenmaking van het internationaal privaatrecht in de Benelux-staten leidde tot de ondertekening van het verdrag van 11 mei 1951, met in bijlage de Eenvormige Wet.
Artikel 18 E.W. behandelt de onrechtmatige daad. In het eerste lid wordt gesteld dat de wet van het land waar een feit plaatsvindt, bepalend is of dit feit een onrechtmatige daad is en welke de verbintenissen zijn die daaruit voortvloeien.
Deze algemene regel is overeenstemmend met de toenmalig heersende doctrine en jurisprudentie in de Benelux. Het tweede lid van artikel 18 E.W. zorgde nochtans voor innovatie stellende dat : „Indien echter de gevolgen behoren tot de rechtssfeer van een ander land dan dat waar het feit heeft plaatsgevonden, worden de verbintenissen die uit dat feit voortvloeien, door de wet van dat andere land bepaald (5)".
De reden waarom dit soepeler rechtssfeercriterium in bepaalde gevallen dient verkozen boven het rigiede *lex loci* beginsel, wordt in het Toelichtingsverslag van de Benelux Studiecommissie tot Eenmaking van

(1) Bezirksgericht Luxemburg (Tribunal de Luxembourg) 8 april 1938, geciteerd door Bernecke, *o.c.*, blz. 308 onder voethoot nr. 346. (inzake Blockry/Tesch en Winterthur); — Tribunal d'Arrondissement Luxembourg 14 juli 1959, *Pas. Lux.*, 1957-59, vol. 17, blz. 501 (inzake Lebens-Kempens/La Luxembourgeoise).

(2) Luxemburg 14 juli 1959, *Pas. Lux.*, 1957- 59, vol 17, blz. 501

(3) PHILIP, *Dansk international privat- og procesret* (1971) blz. 340, 341. — BORUM-PHILIP, *Lovkonflikter* (4de druk 1957) blz. 167.

(4) BORUM-PHILIP, o.c. blz. 172, 173. — PHILIP, *o.c.*, blz. 288.

(5) Eenvormige wet betreffende het Internationaal Privaatrecht, uitgave Mr. J. OFFERHAUS, 1957, blz. 23.

het Recht als volgt uiteengezet: „In het moderne internationaal rechtsverkeer komt het herhaaldelijk voor, dat de gevolgen van een onrechtmatige daad geen verband houden met het land waar het feit heeft plaatsgevonden. Men denke vooral aan automobielongevallen waarbij dader en getroffene beide onderdanen zijn van en wonen in een ander land dan dat waar het ongeval geschiedt" (1).
Over de behandelingsmethode van dit rechtssfeercriterium handelt het Toelichtingsverslag als volgt: „Wanneer nu kan worden gezegd, dat de gevolgen van een feit tot de rechtssfeer van een ander land behoren dan dat waar het feit heeft plaatsgevonden, hangt geheel van de omstandigheden van het bijzondere geval af; deze omstandigheden worden daarom door het artikel niet nader bepaald. Zo kan bijvoorbeeld behalve de nationaliteit en de woonplaats van de dader en benadeelde, nog van belang zijn de plaats waar de nadelige gevolgen zich het eerst openbaarden of de nationaliteit en de woonplaats van hem aan wie het verkeersmiddel, dat de schade veroorzaakt heeft, toebehoorde (2). In ieder geval bleef de onrechtmatigheidsvraag onderworpen aan de *lex loci* regel en werd aldus een splitsing doorgevoerd tussen het al dan niet rechtmatig karakter van een daad en de verbintenissen daaruit voortvloeiend (3).
Alhoewel het rechtssfeerbeginsel formeel als een uitzondering op de hoofdregel van de *lex loci* werd neergeschreven, wordt het weleens aanzien als de in artikel 18 E.W. neergelegde hoofdregel (4).
Op de rechter weegt evenwel bij de toepassing van dit rechtssfeercriterium de taak, telkens in een gegeven situatie, op een *ad hoc* basis een evaluatie en afweging door te voeren van de aanknopingsfactoren die naar een bepaalde rechtsorde verwijzen.

32. Het verdrag van 1951 werd enkel door Luxemburg bekrachtigd. Waar het inmiddels noodzakelijk was gebleken de Eenvormige Wet op bepaalde punten te wijzigen, omwille van interne wetswijzigingen en mede omdat moeilijkheden waren gerezen door verschillen in de Eenvormige Wet en de regels van de Verdragen, geredigeerd door de Haagse Conferentie voor I.P.R., werd op 3 juli 1969 een nieuw verdrag gesloten door de drie Beneluxstaten.
Evenwel werd op het stuk van de onrechtmatige daad in de Eenvormige Wet geen wijziging aangebracht. Enkel werd een nieuwe num-

(1) Offerhausuitgave, blz. 80.
(2) Offerhausuitgave, blz. 80-81.
(3) Offerhausuitgave, blz. 81.
(4) Jesserun d'Oliveira, H., *Internationale Verkeersongelukken*, 1965, blz. 12.

mering aan het desbetreffende artikel toegekend, namelijk artikel 14 (1). De artikelsgewijze Toelichting werd eveneens grotendeels ontleend aan zijn voorganger van 1951.
Ook het nieuwe Beneluxverdrag is nog niet in werking getreden. Dit heeft de Nederlandse rechter niet belet het vastgelegde beginsel anticipatief als een ongeschreven Nederlandse I.P.R. regel toe te passen. Zoals hoger aangestipt vonden deze ideeën slechts sporadisch en met veel vertraging ingang in de Belgische rechtspraak.

§ 2. Het Haagse Verdrag inzake de wet die van toepassing is op verkeersongevallen op de weg

33. Het uit de werkzaamheden van de Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht gegroeide Verdrag inzake de toepasselijke wet op verkeersongevallen op de weg werd op 4 mei 1971 door Nederland, Frankrijk, Portugal en België ondertekend (2).
Het wetsontwerp tot goedkeuring van dit Verdrag werd samen met de Memorie van Toelichting, die ook het Toelichtingsverslag bij het Verdrag bevat, aan de Wetgevende Kamers voorgelegd (3).
Het Verdrag duidt de wet van de plaats van het ongeval als algemene verwijzingsnorm aan. Zo luidt artikel 3 : „De van toepassing zijnde wet is de interne wet van de Staat op welks grondgebied het ongeval heeft plaatsgevonden" (4).
Er zij op gewezen dat bij de bespreking van dit artikel de aandacht van de Conferentie werd gevestigd op het extreme voorbeeld van het ongeval te Martelange waar een Franse vrachtwagen die gas vervoerde, op 100 m van de Luxemburgse grens ontplofte en hierdoor in Luxemburg schade veroorzaakte. Aangenomen werd dat, hoewel de schade in Luxemburg was aangericht, conform het verdrag, de Luxemburgse wet niet van toepassing kon zijn vermits het ongeval in België had plaatsgevonden (5).
Een uitzondering op de toepassing van de *lex loci delicti commissi* regel wordt in artikel 4 van het Verdrag ingevoerd en luidt als volgt : „Onverminderd de regeling vervat in artikel 5 wordt in de volgende gevallen afgeweken van het bepaalde in artikel 3 : a) wanneer slechts een enkel voertuig bij het ongeval is betrokken en dit voertuig is inge-

(1) *Benelux Verdrag houdende Eenvormige Wet betreffende het Internationaal Privaatrecht van 3 juli 1969, met gemeenschappelijke Memorie van Toelichting*, uitgegeven door het Secretariaat-Generaal van de Benelux Economische Unie. Brussel, blz. 54-55.
(2) Hierna zijn ook Luxemburg en Oostenrijk partij geworden bij dit Verdrag. — Tot op heden heeft enkel Frankrijk dit verdrag bekrachtigd.
(3) *Parlem. Besch.*, Kamer, nr. 661, blz. 47.
(4) *Parlem. Besch., Kamer*, nr. 661, blz. 47.
(5) *ibidem*, blz. 19.

schreven in een andere Staat dan die op welks grondgebied het ongeval heeft plaatsgevonden, is de interne wet van de Staat van inschrijving van toepassing op de aansprakelijkheid : jegens de bestuurder, houder, eigenaar of elke andere persoon die enig recht heeft op het voertuig, zonder acht te slaan op hun gewoon verblijf; jegens een slachtoffer dat passagier was, indien het zijn gewoon verblijf had in een andere Staat dan in die op welks grondgebied het ongeval heeft plaatsgevonden; jegens het slachtoffer dat zich ter plaatse van het ongeval buiten het voertuig bevond indien het zijn gewoon verblijf had in de Staat van inschrijving.

Wanneer er twee of meer slachtoffers zijn wordt de van toepassing zijnde wet ten aanzien van elk van hen afzonderlijk vastgesteld. b) wanneer twee of meer voertuigen bij het ongeval zijn betrokken, is het bepaalde onder a) alleen van toepassing indien die voertuigen allen in dezelfde Staat ingeschreven zijn. c) Wanneer één of meer personen die zich ter plaatse van het ongeval buiten het voertuig of de voertuigen bevonden bij het ongeval zijn betrokken en aansprakelijk zouden kunnen zijn, is het bepaalde onder a) en b) slechts van toepassing indien deze personen allen hun verblijf hadden in de Staat van inschrijving. Dit geldt ook wanneer deze personen tevens slachtoffers zijn van het ongeval" (1).

De Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp onderstreept dat de toepassing van de wet van de Staat van inschrijving, in de gevallen waarin een band bestaat tussen de partijen en die Staat een oplossing brengt die meer voldoening schenkt en billijker is dan de *lex loci delicti*. In dit verband wordt het ongeval van juli 1966 in herinnering gebracht waarbij op de Duitse autosnelweg nabij Limburg, 28 Belgische kinderen om het leven kwamen in een Belgische autobus die hen uit vakantie terugbracht. Volgens de Memorie van Toelichting heeft de rechtbank van eerste aanleg te Brussel in deze zaak, conform Belgisch I.P.R., de Duitse wet toegepast op de aansprakelijkheid en op de omvang van de schadevergoeding zodat de rechtsverkrijgenden van de overledenen geen vergoeding voor morele schade bekwamen (2).

Artikel 5 wijst het toepasselijke recht aan bij de vergoeding van de schade aan de vervoerde goederen en de stoffelijke schade die buiten de voertuigen is aangericht (3).

Vermelden wij nog dat artikel 7 van het Verdrag vooropstelt dat, ongeacht de toepasselijke wet, bij de vaststelling van de aansprakelijk-

(1) *ibidem*, blz. 47-48.
(2) *ibidem*, blz. 4-5.
(3) *ibidem*, blz. 48.

heid rekening dient gehouden met de plaatselijke verkeers- en veiligheidsregels (1).
Artikel 9 beheerst de rechtstreekse vordering van de benadeelde tegen de verzekeraars van de aansprakelijke persoon (2).

§ 3. Het voorontwerp van E.E.G.-verdrag nopens de wetten die van toepassing zijn op verbintenissen uit overeenkomsten en op niet-contractuele verbintenissen

34. De noodzaak van eenmaking van de regels van internationaal privaatrecht deed zich buiten de Benelux ook gevoelen op een ruimere Europese schaal, naarmate de economische en politieke eenmaking als doelstelling van de Europese Gemeenschap verder nagestreefd werd. Alhoewel in de jaren 1965-1966, tijdens de voorbereidende werkzaamheden tot het opstellen van het nieuwe Beneluxverdrag van 1969, geen bezwaren werden geopperd tegen de invoering van de Eenvormige Wet in de Beneluxlanden en ook aangevoerd werd „dat deze invoering niet in de weg staat voor eventuele onderhandelingen in het kader van de E.E.G.", verminderde de hoop op een inwerkingtreding van de Benelux Eenvormige Wet, naarmate in E.E.G.-verband vorderingen werden gemaakt m.b.t. de eenmaking van de regels van het internationaal privaatrecht (3). Immers, op initiatief van de drie Beneluxlanden, werd in 1967 aan de Europese Commissie een voorstel gedaan om de eenmaking van het I.P.R. te verruimen tot het Europa der Zes met de Benelux Eenvormige Wet als uitgangspunt.
Uit de werkzaamheden in de schoot van de E.E.G. is intussen het voorontwerp van E.E.G.- verdrag gegroeid m.b.t. de toepasselijke wet zowel op verbintenissen uit overeenkomst als op niet-contractuele verbintenissen. Dit voorontwerp werd in september 1972 aan de regeringen overgemaakt met het verzoek het nodige commentaar uit te brengen op de aldus uitgewerkte artikelen. In februari 1973 werd samen met de vertegenwoordigers van Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken beslist dit voorontwerp te publiceren om een zo ruim mogelijke verspreiding in de bevoegde middens te verzekeren (4). De opgerichte Werkgroep hoopt in de loop van 1974 zijn werkzaamheden

(1) *ibidem*, blz. 48.
(2) *ibidem*, blz. 48.
(3) *Benelux Verdrag van 3 juli 1969 met Gemeenschappelijke Memorie van Toelichting*, Secr. Gen. Benelux Econ. Unie, blz. 21.
(4) zie ook nog : VANDER ELST, R., *L'Unification des règles de conflit de lois dans la C.E.E.*, *J.T.*, 1973, blz. 249.

te kunnen hervatten om tegen einde 1974- begin 1975 tot ondertekening van het Verdrag te komen (1).
Evenwel mag niet uit het oog verloren worden dat door de toetreding van Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken de taak van eenmaking van het I.P.R. allesbehalve vergemakkelijkt wordt.

35. Uit het voorontwerp van E.E.G.-verdrag, dat in de toekomst het eengemaakte I.P.R. zou moeten worden binnen de verruimde Gemeenschap der Negen, kunnen met betrekking tot de onrechtmatige daad en de burgerlijke aansprakelijkheid volgende artikelen worden gelicht (2) : Artikel 10 luidt als volgt : „Niet-contractuele verbintenissen voortvloeiend uit een schadebrengend feit worden beheerst door de wet van het land waar dit feit zich heeft voorgedaan. Wanneer echter enerzijds geen band van betekenis bestaat tussen de gevolgen van het schadebrengend feit en het land waar dit feit zich heeft voorgedaan en anderzijds die gevolgen in overwegende mate met een ander land samenhangen, is de wet van dat land toepasselijk.
Die samenhang dient in regel te berusten op een aanknopingspunt, dat aan het slachtoffer en degene die de schade heeft toegebracht, gemeen is of, indien voor deze laatste een derde aansprakelijk wordt gesteld, aan het slachtoffer en die derde.
Indien er twee of meer slachtoffers zijn wordt de toepasselijke wet ten aanzien van elk van hen afzonderlijk vastgesteld."
Op te merken valt dat deze vereiste van het niet bestaan van een band van betekenis met de *lex loci* (een negatieve bepaling) en het overwegend samenhangen met een ander land (een positieve bepaling), een cumulatieve voorwaarde uitmaakt om tot de niet-toepassing van de *lex loci* te kunnen besluiten. De bewoordingen van dit tweede lid zijn op dat punt duidelijk en laten geen twijfel bestaan, niettegenstaande aan de rechter een voldoende graad van appreciatievermogen wordt gelaten (3).
Vervolgens wordt in artikel 10, lid 3 voorzien dat deze samenhang dient te berusten op een aanknopingspunt dat gemeen is aan de benadeelde en diegene die de schade heeft toegebracht, zo bijvoorbeeld een ge-

(1) De auteurs danken deze informatie aan een welwillende mededeling van de heer P. Jenard, Direkteur van Administratie, Ministerie van Buitenlandse Zaken te Brussel en tevens Voorzitter van de E.E.G.-Werkgroep.

(2) Dokument Commissie van de Europese Gemeenschappen XIV/398/72.

(3) *Rapport concernant l'avant projet de convention sur la loi applicable aux obligations contractuelles et non-contractuelles*, établi par M. GIULIANO, P. LAGARDE, et Th VAN SASSE VAN YSSELT, *Doc. Comm. Eur.*, XIV/408/72 Rev. 1. ; — zie ook nog : VANDER ELST, R., *J.T.* 1973, 252.

meenschappelijke gewone verblijfplaats of een vooraf bestaande hetzij contractuele, hetzij wettelijke juridische verbintenis (1).
Artikel 11 luidt als volgt : „De wet die krachtens artikel 10 op niet-contractuele verbintenissen van toepassing is, regelt in het bijzonder :
1) of, en zo ja, in welke omvang er aansprakelijkheid bestaat;
2) de gronden voor uitsluiting van aansprakelijkheid, alsook elke beperking of verdeling van de aansprakelijkheid;
3) of er schade is geleden en of deze naar haar aard voor vergoeding in aanmerking komt;
4) op welke wijze en in welke omvang de schade moet worden vergoed;
5) of, en zo ja, in hoeverre de erfgenamen van het slachtoffer diens recht op schadevergoeding kunnen uitoefenen;
6) welke personen recht hebben op vergoeding van persoonlijk door hen geleden schade;
7) de aansprakelijkheid voor andermans daden;
8) de termijn voor de verjaring of het verval van een aanspraak op schadevergoeding, alsmede het tijdstip van aanvang van die termijn en van zijn stuiting of schorsing."
Het verslag voorafgaand aan het Verdrag wijst erop dat de aanhaling in artikel 11 geen exhaustieve opsomming is.
Artikel 12 luidt als volgt : „Bij het bepalen van de aansprakelijkheid krachtens artikel 10 wordt, welke overigens de toepasselijke wet zij, rekening gehouden met de veiligheids- en politievoorschriften die ter plaatse en ten tijde van het schadebrengend feit van kracht waren."
Op dit punt heeft het E.E.G.-verdrag zich klaarblijkelijk geïnspireerd aan de desbetreffende bepalingen uit het Haagse verdrag. De recente jurisprudentiële en doctrinaire ontwikkelingen op I.P.R.gebied hebben duidelijk invloed gehad op het voorontwerp van E.E.G.-verdrag. In het bijzonder is in artikel 10, lid 2 ontegensprekelijk een glimp van „ the most significant relationship" test van het Restatement 2nd te ontwaren. De inhoudelijke soepelheid van het ontwerp E.E.G.-verdrag, waardoor eveneens het Restatement zo bijzonder gekenmerkt wordt, is aan sommige — uiteraard Amerikaanse — commentatoren dan ook niet ontgaan (2).

BESLUIT

36. Uit de analyse van de Belgische rechtspraak blijkt een langzame doorbraak van een tendens die het rechtssfeercriterium hanteert bij de

(1) zie Rapport, *l.c.*, blz. 54.
(2) zie o.m. : NADELMANN, K., *The E.E.C. Draft of a Convention on the law applicable to contractual and non-contractual obligations, in American Journal of Comparative Law*, 1973, blz. 586.

beslechting van ongevallen met internationale binding. In de rechtspraak en in de doctrine treedt een gevoel van onbehagen naar voor bij een quasi-mechanisch-automatische toepassing van de principes ontwikkeld in het cassatiearrest van 1957.
Aanvankelijk heeft deze ontevredenheid zich geuit door de verklaring dat *de lege ferenda* een wijziging aan deze toestand moest komen(1). In latere pogingen hebben de rechtbanken getracht door een souvereine feitelijke appreciatie aan de controle van het hof van cassatie te ontsnappen (2). Een belangrijke kentering vindt men in de uitspraken van de militaire rechtsmachten die zeer gevoelig waren voor onbillijkheid en „discriminatie" tussen Belgische rechtsonderhorigen (3). De oplossing van de militaire rechtsmachten heeft uiteindelijk ook ingang gevonden in minstens één vooruitstrevende burgerlijke rechtsmacht die nog een stap verder is gegaan en ondubbelzinnig het rechtssfeercriterium als de oplossing voor de onderliggende problematiek toegepast heeft (4).
De vraag kan dan meteen gesteld wat er van de constructie van het hof van cassatie overblijft nu zelfs de Belgische Staat niet langer het middel van de *lex loci delicti commissi* inroept.
Of het houdbaar is de burgerlijke aansprakelijkheid nog langer als een politiewet in de zin van artikel 3 B.W. te beschouwen, kan ook nog in vraag gesteld als men — weliswaar in een andere materie — leest: „que, dans la mesure où elles visent à sauvegarder des intérêts particuliers, les lois réglementant le travail ne sont pas des lois de police; *que seules doivent être considérées comme telles des lois qui mettent en cause l'organisation étatique*" (5).
Al te vaak is het inroepen van de rechtszekerheid als verantwoording voor een blinde toepassing van de *lex loci delicti* regel een drogreden gebleken, daar de *locus delicti* te accidenteel is geworden om nog langer 'zeker' te zijn.

(1) Brussel, 15 mei 1964, *R.G.A.R.*, 1966, 7670.

(2) zie o.m. Rb. Turnhout, 17 febr. 1971, *R.G.A.R.*, 1971, 8690; — Brussel, 14 mei 1973, *J.T.*, 1973, 731; — Rb. Luik, 11 mei 1971, *Bull. Ass.*, 1973, 387; — Luik, 19 febr. 1973, *Bull. Ass.*, 1973, 390.

(3) Militair Hof Brussel, 29 april 1971, *R.W.*, 1972-1973, 1764, en inzonderheid de conclusies van Substituut-Auditeur Generaal J. Maes.

(4) Rb. Brussel, 30 juni 1971, *R.W.*, 1972-1973, 1776.

(5) — Arbh. Brussel, 4 juli 1973, *J.T.*, 1973, 553; — kursivering aangebracht door de auteurs; — *J.T.* 1973, blz 555, waar ook nog wordt verwezen naar: L. FRANÇOIS et P. GOTHOT, „*Le droit international du louage de services*" ou si l'on préfère, de la relation de travail, noot bij Cass. 27 maart 1968, *R.C.J.B.*, 1970, blz. 105, nr. 21." — zie ook nog :de BEITZKE, G., *Les obligations délictuelles en droit international privé, Rec. des Cours*, 1965, dl. 115, blz. 80.

Het zal voortaan aan de rechter behoren in elk concreet geval bewust een keuze te maken uit verschillende alternatieven en bijgevolg ligt aan deze regelvorming een waardeoordeel en een beleid ten grondslag (1). De *lex loci delicti* regel kan naast de andere aanknopingsfactoren één van de elementen blijven om tot een billijke oplossing van de gestelde vragen te komen. De andere aanknopingsfactoren zoals nader ontwikkeld in de verschillende ontworpen internationale verdragen en in de rechtsvergelijking zullen de rechter kunnen inspireren om aan elk concreet geval de passende oplossing te geven.
Voor de rechter is hier een niet te onderschatten taak weggelegd (2). In de eerste plaats zal het een verandering vergen in het juridisch denkproces, daar in het internationaal privaatrecht al te zeer het agonale heeft geprevaleerd. Voortaan zal veeleer in termen van „wetskeuze" moeten geredeneerd worden dan wel in termen van „wetsconflict", opdat eens waar zou worden wat Meijers schreef : "Stel uw regels van I.P.R. zo op, dat zij ook in een wereldrecht niet misplaatst zouden zijn".

SOMMAIRE

L'ACTE ILLICITE ET LES DOMMAGES-INTÉRÊTS EN DROIT INTERNATIONAL PRIVÉ BELGE

Jusqu'en 1957, dans l'appréciation de l'acte illicite de caractère international, la jurisprudence interprétait l'article 3 alinéa 1er C. civ. comme une simple disposition de droit interne.
Sur ce point, l'arrêt de cassation du 17 mai 1957 a apporté un revirement fondamental en considérant désormais cet article 3 alinéa 1er comme une règle écrite de droit international privè.
La portée du principe de la *lex loci delicti* comme règle de renvoi applicable en la matière est très large, l'appréciation de la question de licéité mais aussi la mesure et le mode de réparation se faisant suivant le droit du lieu de l'accident.
L'application sans nuance de ce principe par la jurisprudence a assez rapidement suscité des critiques dans la doctrine. Certains auteurs soulignent l'inéquité de la nouvelle tendance jurisprudentielle et plaident en faveur de l'adoption du critère de la sphère juridique prévu par l'article 18 du projet Benelux portant loi uniforme relative au droit international privé.
Alors qu'à l'étranger, aux Pays-Bas par ex., la jurisprudence recourt davantage au critère de la sphère juridique, la jurisprudence belge s'en tient encore de manière absolue à l'application du principe de la *lex loci delicti*.
A cette règle de renvoi, la Cour de cassation a du reste donné en 1962 une portée et une interprétation encore plus larges.

(1) VAN GERVEN, W., *Het Beleid van de rechter*, 1973, blz. 9-10. — Zie ook nog in dit verband : WIARDA, G., *De Rechter tegenover vage rechtsnormen*, *R.W.*, 1973-1974, 177; — LANGEMEIJER G., *De taak van de Rechter*, *T.P.R.*, 1973, blz. 299.
(2) zie o.m. ook : GANSHOF VANDER MEERSCH, W., *Overwegingen omtrent de kunst recht te spreken en de uitoefening van het rechterlijk ambt*, *R.W.*, 1973-1974, 113.

Cette évolution se poursuit d'ailleurs encore, la Cour suprême ayant clairement décidé que les limitations de responsabilité et la responsabilité du chef des dommages causés par le fait des personnes dont on doit répondre et par les choses que l'on a sous sa garde sont également réglées suivant la règle de renvoi ainsi établie de la *lex loci delicti.*

Certaines décisions récentes s'efforcent cependant, sans pour autant remettre en cause l'applicabilité du principe de la *lex loci delicti*, d'alléger les conséquences souvent préjudiciables et inéquitables d'une application sans nuance de ladite règle de renvoi.

Sur ce point, la jurisprudence des Conseils de guerre en Allemagne est caractéristique.

Par l'application des normes belges à l'évaluation des dommages, ces juridicton entendent, en effet, écarter toute discrimination entre justiciables belges.

Du coup, la voie semble ouverte à l'application du critère de la sphère juridique. On en trouve des exemples frappants dans deux décisions de la 12ème chambre du tribunal civil de Bruxelles. Ces décisions adoptent, en effet, le point de vue que lorsque tous les facteurs de rattachement déterminants renvoient à l'applicabilité du droit belge, la *lex loci delicti* doit céder le pas.

Dans l'appréciation de l'autorité de la chose jugée d'une sentence pénale étrangère, la jurisprudence applique également, à une exception près, le principe de la *lex loci delicti.*

La même règle de renvoi est également appliquée en matière de prescription.

La tendance jurisprudentielle à appliquer la *lex loci delicti* à l'action directe de la personne lésée contre l'assureur est basée notamment sur la considération que l'action directe concerne un élément du mode de réparation des dommages et est dès lors soumise à la règle de renvoi *lex loci delicti.*

Sur ce point aussi, certaine doctrine a préconisé l'application de la *lex contractus* afin de prévenir des situations et résultats inéquitables.

Cette même *lex contractus* semble constituer la règle de renvoi indiquée dans l'appréciation de question concernant la subrogation légale ou conventionnelle.

La nécessité de sortir la subrogation du statut de l'acte illicite et de lui octroyer sa propre règle de renvoi a d'ailleurs été confirmée dans l'arrêt de cassation du 23 octobre 1969.

Il faut relever enfin que l'action récursoire de l'assureur s'apprécie suivant la *lex contractus.*

Une évolution analogue se retrouve implicitement, sinon explicitement, au delà de nos frontières dans certaines décisions judiciaires qui témoignent du souci du juge de ne pas appliquer aveuglément une règle dont les conséquences souvent inéquitables peuvent difficilement se justifier.

Dans leur étude les auteurs commentent l'évolution intervenant aux Etats-Unis où *the law of the place of the wrong* cède progressivement la place à d'autres facteurs de rattachement tels que *place of acting, place of conduct* et *place of injury* pour préconiser finalement dans le nouveau *Restatement 2nd, the local law of the state which has the most significant relationship* et introduire ainsi la souplesse et l'équité nécessaires.

La doctrine et la jurisprudence allemandes semblent faire preuve de moins de souplesse en maintenant assez rigidement, à l'inverse parfois des Pays-Bas, le principe de la *lex loci delicti.* Dans la plupart des systèmes juridiques d'Europe Occidentale de même, le principe de la *lex loci delicti* conserve encore une assez nette influence comme règle de renvoi appliquée par excellence.

Le droit des traîtés existant en la matière s'en tient assez généralement, en fonction notamment du souci de promouvoir à la fois équité et souplesse, d'une part, au principe de la *lex loci delicti* comme norme générale de renvoi, mais d'autre part aussi, au critère de la sphère juridique pour l'appréciation des obligations qui découlent de ces traités.

La loi uniforme Benelux relative au droit international privé en constitue une frappante illustration.

Le critère de la sphère juridique apparaît plus nettement dans la Convention de La Haye sur la loi applicable en matière d'accidents de la circulation routière ou est notamment déterminante la loi de l'Etat d'immatriculation du véhicule.

Dans les cas où il existe un lien étroit entre cet Etat et les parties, cette solution s'avère plus satisfaisante et plus équitable que la *lex loci delicti* souvent purement « accidentelle ».

Il convient de renvoyer enfin à l'avant-projet de convention C.E.E. en matière de loi applicable aux obligations contractuelles et extracontractuelles.

Les articles 10 et suivants illustrent une fois de plus l'importance accordée au critère *significant relationship* auquel il est notamment fait appel pour ne pas régler a tout prix les rapports entre lésé et responsable suivant la *lex loci delicti* mais suivant la loi qui leur est la plus commune et avec laquelle il existe le plus de connexité.

En guise de conclusion, les auteurs croient déceler une évolution favorable dans une certaine jurisprudence qui s'écarte progressivement d'une application quasi automatique des principes développés dans l'arrêt de cassation de 1957.

Ils posent plus précisément la question de savoir si la responsabilité civile doit, comme telle, être plus longtemps considérée comme une loi de police au sens de l'article 3 C. civ.

Ils soulignent enfin le rôle non dépourvu d'importance accordé au juge dans la recherche d'une équitable administration de la justice qui ne se laisse plus guider plus longtemps et exclusivement par la règle de la *lex loci delicti*, mais s'inspire également et tout autant d'autres facteurs de rattachement relevés par les auteurs.

SUMMARY

TORT AND DAMAGE IN BELGIAN INTERNATIONAL PRIVATE LAW.

By the weight of the tort with international binding, the jurisdiction has, till in 1957, Section 3, Subsection 1 of the Civil Code interpreted as a rule of intern law. The judgement of the Court of Cassation of May, 17, 1957, was in this very innovating by considering Section 3, Subsection 1 of the Civil Code from that time on, as a written rule of international private law. The range of the *lex loci delicti* principle, as, within this respect, the rule of reference, which has to be applied, is large and not only the question of the ulawfulness, but also the extent of damage and the way of damages are judged according to the law of the place of the accident. The unprecise application of this principle by the jurisdiction has provoked rather quickly a cerain criticism in the jurisprudence. Some authors find the new trend in the jurisdiction unequal and one pleads for the insertion of the law-sphere criterion of Section 18 of the Benelux-bill Uniform Law concerning the international private law.

Whereas, like in the Netherlands, the foreign jurisdiction applies more willingly and gratefully the law-spere criterion, is at the same time the *lex loci delicti* principle in the Belgian jurisdiction still applied in an absolute sense.

Indeed, the Court of Cassation gave in 1962 to this rule of reference a further content and interpretation.

This evolution is still going on where the Supreme Court (i.e. the Court of Cassation) put it plainly that also the limitation of liability and the liability for damage, caused by persons for whom one is responsible and for things which one has under his custody, are ruled by the *lex loci delicti* rule of reference, which is stated in the above manner.

However, in some recent sentences one has tried to mitigate the often adverse and unequal effects of the unprecise application of the mentioned rule of reference, without meddling with the applicability of the *lex loci delicti* principle.

In this matter the jurisdiction of the Belgian courts-martial in Western Germany is characteristic. By applying the own Belgian rules for the statement of damages these judicial powers want to straighten out every discrimination between Belgian subordinates of the law.

At once the way seems to be open for a further application of the law-sphere criterion. Remarkable examples hereof are to be found in two decisions of the 12th Chamber of the Civil Court at Brussels. Herein one takes the point of view that, when all determining points of contact refer to the applicability of the Belgian law, the *lex loci delicti* principle has to yield.

In judging the *res judicta* of a foreign penal sentence, the *lex loci delicti* principle is recognized by the jurisdiction, with one sole exception.

The same rule of reference is also valid for what concerns the prescription. The trend in the jurisprudence in relation with the applicability of the *lex loci delicti* upon the direct claim of the aggrieved person against the insurer, is based upon the consideration that this direct claim would be part of the way of recovery of the damage and thus submitted to the *lex loci delicti* rule of reference.

Here also a certain jurisprudence has proposed to apply the *lex contractus* in order to avoid unequal situations and results.

The same *lex contractus* seems to be the appropriate rule of reference in judging questions about the contractual subrogation and the one according to the law.

Moreover, the lifting of the subrogation out of the law of torts, and the awarding of an own rule of reference has been upheld in the judgment of the Court of Cassation of 23.10.69.

Finally one should mention that the insurer's right of recourse will be judged according to the *lex contractus*.

A similar evolution which has already developed abroad, is to be found if not *expressis verbis*, then implicitly, in some judicial decisions, which prove the judge's anxiety to apply blindly a rule whom often unequal consequences hardly can be justified.

In their contribution the authors explain the evolution in the United States where the law of the place of wrong gradually makes way for other points of contact as the place of acting, place of conduct, and place of injury in order to put forward in the new Restatement 2nd, „the local law of the state which has the most significant relationship", and to introduce thus the necessary flexibility and equity.

The German doctrine and jurisprudence seem to display less flexibility, as opposed to the Netherlands, by the rather strict upholding of the *lex loci delicti* principle.

Also is the *lex loci delicti* principle in most West European countries the pre-eminently applied rule of reference.
Also because its care to achieve equity as well as flexibility, the existing treaty-law recognizes, rather in a general way, the *lex loci delicti* principle as a general rule of reference for the solution of the question of unlawfulness on the one hand, but it recognizes at the same time the law-sphere criterion for the judgment of the obligations resulting from it, on the other hand.
The Benelux Uniform Law concerning the international private law is hereof a striking illustration.
More clearly the law-sphere criterion appears in the Hague Convention about the applicable law on accidents on roads, where the law of the state of the car's registration is determining.
Indeed, in the case of a close relation between the parties and that state seems this solution more appropriate and more equal than the often sole accidental *lex loci delicti*.
Finally one should mention the first draft of the E.E.C.-Convention on the applicable law upon contractual and not-contractual obligations. The relevant paragraphs 10 and following, illustrate once more the importance paid to the „significant relationship" criterion, which is also applied to regulate the relations between the aggrieved party and the responsable one, not always according to the *lex loci* but according to that law which is most common to them and with which exists the closest connection.
As a conclusion the authors think to distinguish in a certain jurisdiction a positive evolution which withdraws itself gradually from a quasi automatic application of the principles laid down in the sentence of the Court of Cassation of 1957.
More precisely one puts the question if the civil liability as such is to be seen any longer as a police law in the sense of Paragraph 3, of the Civil Code.
The not unimportant role of the judge in searching for an equal administration of justice is indicated, whereas he will not be led any longer and exclusively by the *lex loci delicti* rule, but also and as much he will be inspired by the other points of contact, mentioned by the authors.

ZUSAMMENFASSUNG

Die unrechtmäßige Tat und der Schadenersatz im Belgischen internationalen Privatrecht.

Bis in 1957 hat die Rechtsprechung, bei der Beurteilung der unrechtmäßigen Tat mit internationales Bindung, Paragraph 3, Absatz 1 des bürgerlichen Gesetzbuches als eine reine Verfügung internes Rechtes interpretiert. Das Kassationsurteil vom 17.4.57 fürthe in diesem Bereich einen grundsätzlichen Umschwung herbei mittels Paragraph 3, Absatz 1 des bürgerlichen Gesetzbuches fortan als eine geschriebene Regel des internationalen Privatrechtes anzusehen.
Die Tragweite des *lex loci delicti* Prinzipes, als die sachgültig geltende Verweisungsnorm, wird reichlich gestellt und nicht allein die Unrechtmäßigkeitsfrage, aber auch der Umfang und die Weise des Schadenersatzes wird nach dem Recht des Unfallortes beurteilt.
Die nicht-nuancierte Anwendung dieses Prinzipes von der Seite der Rechtsprechung hat bereits ziemlich rasch in der Rechtslehre Kritik aufgelöst.

Einige Verfasser weisen auf das Ungerechte der neuen Rechtsprechungstendenz und befürworten die Einbeziehung des Kriteriums der Rechtssphäre aus Paragraph 18 des Benelux-Entwurfs für das Einheitsgesetz hinsichtlich des internationalen Privatrechts.
Weil, in die Niederlanden, die ausländische Rechtsprechung mehr das Kriterium der Rechtssphäre anwendet, gilt in Belgien noch immer das Prinzip des *lex loci delicti* im absoluten Sinne.
In 1962 hat das Kassationsgericht der Verweisungsnorm noch eine weitere Interpretation und einen weiteren Inhalt gegeben.
Und diese Entwicklung läuft weiter da das höchste Gericht deutlich stellt dass auch die Haftungsbeschränkung und die Haftung für den Schaden von Personen zugefügt, für wen man verantwortlich ist, und die Haftung für die Sachen welche man unter seiner Verwahrung hat, laut der also ponierten *lex loci delicti* Verweisungsnorm geregelt werden.
In einigen rezenten Urteilen wird trotzdem betrachtet die häufig nachteiligen und ungerechten Folgen der nicht-nuancierten Anwendung der genannten Verweisungsregel zu mildern, und dies ohne an der Anwendbarkeit des *lex loci delicti* Prinzipes selbst zu rütteln.
Auf diesem Gebiete ist die Rechtsprechung der belgischen Kriegsgerichte in der Bundesrepublik Deutschland kennzeichnend. Durch die Anwendung der eignen belgischen Normen bei der Schadenberechnung wollen diese Rechtsprechungen nämlich jede Diskriminierung zwischen den belgischen Rechtsuntergebenen wegschaffen.
Gleich scheint der Weg geöffnet zur weiteren Anwendung des Kriteriums der Rechtssphäre. Zwei Aussprachen der zwölften Kammer des Zivilgerichts zu Brüssel sind merkwürdige Beispiele hiervon. Hierbei wird nämlich gestellt dass, wenn alle determinierenden Anknüpfungspunkte auf die Anwendbarkeit des belgischen Rechtes verweisen, das Prinzip des *lex loci delicti* weichen müss.
Ebenso bei der Beurteilung der rechtskräftig entschiedenen Sache eines ausländischen Strafurteils vertritt die Rechtsprechung, mit Ausnahme eines einzigen Falles, das Prinzip des *lex loci delicti*.
Dieselbe Verweisungsnorm gilt ebenso für was die Verjährung betrifft. Die Tendenz in der Rechtslehre im Zusammenhang mit der Anwendbarkeit des *lex loci delicti* Prinzipes auf die unmittelbare Klage des Benachteiligten gegen den Versicherer ist u.a. gegründet auf die überwägung als würde die unmittelbare Klage ein Teil der Weise des Schadenersatzes sein und es also der *lex loci delicti* Verweisungsnorm untergeordnet ist.
Zur Vermeidung ungerechter Zustände und Ergebnisse hat auch hier eine bestimmte Rechtslehre vorgestellt das *lex contractus* anzuwenden.
Daselbes *lex contractus* scheint die angewiesene Verweisungsnorm zu sein bei der Beurteilung von Fragen betreffend die Surrogation kraft Gesetzes und die vertagsmäßige Surrogation.
Das herausnehmen der Surrogation aus dem Statut der unerlaubten Handlung und die Gewährung einer Verweisungsnorm wurde außerdem im Kassationsurteil vom 23.10.69 bestätigt.
Schliesslich sei erwähnt dass das Regreßrecht des Versicherers laut des *lex contractus* beurteilt wird.
In einigen gerichtlichen Entscheidungen, die die Kümmernis des Richters bekunden um nicht blindlings eine Regel anzuwenden deren oft ungerechte

Folgen schwierig verantwortet werden können, finden wir, so nicht ausdrücklich jedoch implizite, eine gleichartige Entwicklung, welche sich außerhalb unserer Grenzen bereits darbot.

In ihrem Beitrag erläutern die Verfasser die Entwicklung in den Vereinigten Staaten wobei *the law of the place of the wrong* allmählich Platz einräumt für andere Anknüpfungspunkte wie die *place of acting, place of conduct* und *place of injury*, um schliesslich im neuen Restatement 2 „the local law of the state which has the most significant relationschip" vorauszustellen und also die notwendige Geschmeidigkeit und Gerechtigkeit einzuführen. Bei der ziemlich strikten Aufrechterhaltung des *lex loci delicti* Prinzipes scheint die deutsche Rechtslehre und Rechtsprechung, im Gegensatz manchmal zu den Niederlanden, weniger geschmeidig zu sein. So auch lässt in den meisten Westeuropäischen Rechtssystemen das *lex loci delicti* Prinzip noch ziemlich stark seinen Einfluß gelten als die besonders angewandte Verweisungsnorm.

Auch wegen der Kümmernis sowohl die Gerechtigkeit als die Geschmiedigkeit zustandzubringen, vertritt das betreffende bestehende Vertragsrecht, schon das *lex loci delicti* Prinzip als allgemeine Verweisungsnorm zur Lösung der Unrechtmaßigkeitsfrage einerseits, doch auch das Kriterium der Rechtssphäre zur Beurteilung der daraus hervorgehenden Verpflichtungen andererseits. Das Benelux-Einheitsgesetz betreffend das internationale Privatrecht ist hiervon zutreffende Illustration.

Noch deutlicher tritt das Kriterium der Rechtssphäre in den Vordergrund im Haagen Abkommen über das anzuwendbare Gesetz betreffend die Verkehrsunfälle auf der Straße, wobei u.a. das Gesetz des Staates der Eintragung des Fahrzeuges determinierend ist.

Im Falle wobei ein enges Band zwischen den Parteien und diesem Staat besteht, scheint diese Lösung in der Tat mehr Befriedigung zu schenken und gerechter zu sein als das oft nur zufällige *lex loci delicti*. Schließlich sei noch auf den Vorentwurf des E.W.G.-Vertrages betreffend das anzuwendbare Gesetz über die ververtraglichen und nicht-vertraglichen Verbindlichkeiten gewiesen.

Die betreffenden Paragraphen 10 ff. des Vorentwurfs illustrieren einmahl so mehr die Wichtigkeit dem *significant relationship* Kriterium beigemessen, welches auch angewandt wird um die Verhältnisse zwischen dem Benachteiligte und der verantwortlichen Partei ohne weiteres laut des *lex loci* zu regeln, doch laut des Gesetzes welches ihnen meisten gemeinschaftlich ist und womit der engste Zusammenhang besteht. Zum Schluß meinen die Verfasser eine günstige Entwicklung in einer bestimmten Rechtsprechung zu erkennen, welche sich allmählich entfernt von einer quasi-automatischen Anwendung der Prinzipien im Kassationsurteil von 1957 entwickelt.

Mehr speziell wird die Frage gestellt ob die bürgerliche Haftung als solche noch länger als ein Polizeigesetz im Sinne des Paragraphes 3, des bürgerlichen Gesetzbuches, anzusehen ist. Auch wird bei der Suche einer gerechten Rechtspflege auf die nicht unwichtige Rolle des Richters gewiesen, welcher sich nicht länger und ausschließlich durch die *lex loci delicti* Regel leiten lassen wird, doch sich gleichfalls und ebensosehr an andere, von den Verfassern erwähnte Anknüpfungsregeln inspirieren wird.